

Rapport da lavur 1989

Autor(en): **Manetsch, Augustin**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Annalas da la Societad Retorumantscha**

Band (Jahr): **103 (1990)**

PDF erstellt am: **27.06.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-235524>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern. Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Rapport da lavur 1989

Elavurà dals divers posts da lavur e sincronisà cun il program da lavur LR 1989.

Introducziun

«Evaluar e metter en pratica resultats da la SCUNTRADA da Scuol!»
Quest motto tschaffa sulettamain ils accents spezials da la lavur da la LR durant l'onn 1989. D'allegar en quest connex èn en spezial las lavurs vid il project per ina quotidiana, las discussiuns en connex cun la revisiun d'art. 116 da la constituziun federala e la collavuraziun en la grupp da lavur chantunala «Regiuns linguistics dal Grischun», ils contacts cun las ulteriuras gruppas da linguatg en il Grischun e l'infurmaziun da la publicitad davart las activitads da la LR.

La gronda part da la lavur da la LR sa concentrescha dentant sin la cuntinuaziun da las lavurs en ils divers posts ed en ils divers secturs, en spezial er tras ils collavuratur regiunals. Gist ils «70 ONNS LIA RUMANTSCHA 1919 – 1989» (guarda il supplement spezial en las gasettas rumantschas dals 8 da december 1989) dattan ina survista da la cuntinuitad e da l'engrondament da la lavur da nossa organisaziun tetgala. Questa lavur sto sa drizzar permanentamain tenor las novas cundiziuns e midadas en la communitad linguistica. La LR resta quai ch'ella è e po satisfar a ses pensum sulettamain cun sa midar e s'adattar.

Tar las tematicas che vegnan ad occupar la Rumantschia en l'avegnir appartegnan:

- La normalisaziun successiva da la situaziun rumantscha
- La tschertga dad in equilibr tranter servetschs centrals e decentral
- Ina nova basa per la planisaziun linguistica en la constituziun federala ed en il dretg chantunal
- L'emancipaziun dal rumantsch sco in dals quatter linguatgs svizzers, cun dretgs equals als auters linguatgs en l'agen territori e cun preschientscha en Svizra ed en tut ils texts che cuntanschan en ina furma u l'autra il territori
- La realisaziun dad ina gasetta dal di
- L'innovaziun ed il schlargiamet permanent dal linguatg

- Ponderaziuns davart la posiziun dal rumantsch en ina Europa structurada da nov (contact cun autras minoritads etc.)
- L'integraziun dals Rumantschs da la Bassa en la LR.

L'internazionalisaziun da la societad, la gronda mobilitad, las novas pussaivladads da communicaziun e la computerisaziun mettan er la Rumantschia en in context nov. Per satisfar a las novas pretensiuns na basti betg pli da star sut las plantas dal passà e da tgirar sulettamain noss curtgins regionalis. La Rumantschia po exister enorvers sulettamain sco unitad e sch'ella è capabla da realisar en il proxim avegnir ina identitad e furmas da communicaziun surregionalas. Il medem mument sa tracti dentant er da rinforzar la schientscha regionala e dad activar en las regiuns l'adiever dal linguatg en ils divers secturs.

Lavur dals organs da la LR

La suprastanza ha salvà 24 sedutas e dilucidà 232 tractandas. Il cussegl LR ha già trais tschentadas cun 19 tractandas. La radunanza da delegad(a)s è sa radunada ils 10 da zercladur 1989 a Vella ed ils 9 da december 1989 a Cuir. Sper las tractandas statutaricas (rapport annual e quint) è la radunanza a Vella s'occupada cun la dumonda da l'applicaziun dal rumantsch grischun (guarda text sut documents). La radunanza dal december ha approvà il program da lavur ed il preventiv per 1989 e ha en quest connex decidì ina resoluziun (guarda a la fin dal rapport sut documents).

Il revisurat da la LR ha salvà 2 sedutas en sia nova cumposiziun cun Jon Peider Lemm sco parsura.

En la cumissiun da chant è Mario Candrian daventà successur da Giusep Huonder, al qual la LR engrazia per ses grond engaschament.

Rapport tenor program da lavur

1. UNIUNS AFFILIADAS

Las uniuns affiliadas èn vegnidas consultadas per las sequentas dumondas:

- Posiziun conc. la revisiun d'art 116 CF sin fundament dal rapport: «Quadrilinguitad svizra – preschent e futur» (Dep. fed. da l'intern DFI, avust 1989)
  - Posiziun conc. il rapport da la grupp da lavur STAPFERHAUS per ina quotidiana
  - Resoluziun per la radunanza da delegad(a)s
  - Antiquariat da cudeschs rumantschs
- La Renania, l'UdG e l'URS han era prendì posiziun davart la realisaziun da novs vocabularis regionalis (idioms-tudestg; tudestg-idioms) ed èn da princip sa declerads d'accord cun ina lavur sin fundament da la rait da plets dal «Dictionnaire de l'allemand d'aujourd'hui» da Ph. Magère en l'ediziun GARNIER (cf. cifra 6.).

Posiziun conc. in'academia linguistica – culturala

Per mauns da la CRR ha la suprastanza prendì posiziun davart in project, inoltrà a la CRR, per in'academia linguistica-culturala. In'analisa ha mussà ch'ina part da las lavurs allegadas per questa academia vegnan gia realisadas da la LR, en spezial en ils secturs da teater, chant, musica, referats, curs d'integraziun, instrucziun da rumantsch, etc.

En connex cun ina promoziun linguistica sistematica dals collavurants da radio considerescha la suprastanza LR dentant

- ch'ils meds da massa electronics rumantschs stattan a la front da la producziun e derasaziun da linguatg
- che questas medias vegnan permanentamain confruntadas cun novas necessitads linguisticas, saja quai en il sector da neologissem u da l'intermediaziun orala da linguatg
- ch'ina scolaziun permanenta ed ina cussegliaziun linguistica directa fissan zunt da beneventar, damai ch'il rumantsch è il sulet dals linguatgs naziunals che sto sez e sulet procurar l'infrastructura e la normaziun linguistica. En quest sector han gist il radio e la televisiun pensum ed impurtanza speziala. La suprastanza sustegna perquai
  - dad engaschar tar il radio rumantsch en piazza stabla ina persuna cun scolaziun filologica sco cussegliader linguistic permanent cun il pensum da furmar e scolar il persunal e dad elavurar material linguistic actual per las emissiuns

- da suttametter a las autoritads da la SSR la dumonda da metter a disposiziun ils meds necessaris per in tal servetsch linguistic da princip indispensabel per ademplir ils pensums dal radio e da la televisiun rumantscha che vegnan permanentamain confruntadas cun la creaziun e normaziun en il sector da linguatg.

Contacts speziels cun las singulas uniuns e regiuns

Suprastants da la LR han prendì part da las sedutas da las uniuns regiunalas. Parsura e/u secretari èn stads preschents a radunanzas generalas ed occurrenzias spezialas da las uniuns afiliadas. En las sedutas cun ils presidents da las uniuns afiliadas èn – sper las tractandas ordinarias – er vegnidas discutadas las sequentas tematicas: l'applicaziun dal rumantsch grischun; l'augment da las contribuziuns federalas e chantunalas; il rapport da la cummissiun da pressa Stapferhaus e da la grupp da lavur federala conc. la revisiun d'art. 116; credits supplementars.

Cun l'UdG è vegnida discutada la restampa dal dicziunari ladin dad Oscar Peer.

La Renania ha suttamess ina istanza per sustegns da translaziuns. La suprastanza nun ha pudì aderir per evitar cas da precedenza ed er pervia da mancanza da finanzas.

Cun la Romania è la derasaziun dal rumantsch grischun en Surselva vegnida discutada en connex cun occurrenzias d'infurmaziun respectivas.

La Romania è represchentada en la grupp da lavur per l'ediziun da las ovas da Giachen Hasper Muoth. La LR presta en quest connex lavur da coordinaziun ed administraziun.

Las contribuziuns a las uniuns regiunalas èn vegnidas pajadas en entira summa il mais da favrer. Ultra da las contribuziuns ordinarias han las uniuns er retschet contribuziuns spezialas per publicaziuns tenor la glista sut cifra 12 da quest rapport.

Il program da lavur da la LR vegn exequì en stretga collavuraziun cun las societads afiliadas. La lavur centrala pussibilitescha ina concentraziun da las forzas, ella pretenda dentant era intensivs contacts regiunals per intermediar las lavurs. Tras las uniuns afiliadas che profiteschan da l'infrastructura da la LR, tras visitas en las regiuns e tras metter a disposiziun ils servetschs centrals per la lavur

decentrala sa stent'ins da cuntanscher ina gronda efficienza da la lavur.

En spezial vegn remartgà ch'ils posts da lavur en Chasa rumantscha (post d'infurmaziun e documentaziun, post da linguatg, post da translaziuns, post d'ediziuns) e las quatter persunas en il secretariat cun la contabilista stattan a disposiziun per numerusas lavurs a favur dal rumantsch en las regiuns.

La lavur regiunala e las finanzas LR

Per adattar las contribuziuns chantunalas e federalas a la charischia progredenta ed a las novas necessitads han ins gì diversas discussiuns cun exponents da la regenza. Deplorablain nun è vegnida prendida ad uras ina disposiziun davart dal chantun Grischun, da maniera che la LR è stada sfurzada da reducir il program da lavur 1990 per pliras impurtantas acziuns. La finala ha la regenza concedì in credit supplementar spezial da fr. 100'000.– per cumenzar las lavurs vid ils vocabularis regiunals ed ina contribuziun da fr. 50'000.– ord il fondo da lottaria per las translaziuns dad Ars Helvetica. Cun explotar entiramain la pussaivladad da far in deficit da 3% da la summa entira reusseschia a la LR da realisar las activitads las pli urgentas per cuntinuar ed intensivar las lavurs correspudentamain. Per 1990 incumbensescha ina resoluziun da la radunanza da delegad(a)s ils gremis directivs da la LR dad interpretar tut il pussaivel tar las instanzas chantunalas e federalas per cuntanscher ils meds necessaris per cuntinuar e rinforzar la lavur.

2. COLLAVURATURS REGIUNALS

En 11 rapports orals cun ils collavurats regiunals èn las lavurs en las singulas regiuns vegnidas planisadas e coordinadas. Per intensivar il barat d'ideas ed experientschas sa scuntran ils collavurats er tranter els. Ils rapports da lavur a scrit dattan invista en ils detagls da la lavur prestada en mintga regiun.

Davart las lavurs concretas dals collavurats en las singulas domenas d'activitad infurmeschan lur rapports.

Ina evaluaziun sistemica da la lavur dals collavurats regiunals e da ses effects nun è succedida. La suprastanza ha, ensemen cun ils presidents da las uniuns regiunals, tematisà aspects da quella lavur ensemen cun ils collavurats regiunals e constatà las difficultads ed ils fritgs da la lavur. L'intenziun fiss ch'ils collavurats na surpiglian betg simplamain la lavur da tantas e tantas persunas che han fin uss lavurà en benevolat, mabain ch'els animeschian ed activeschian ulteriuras persunas, mintgina en ses sectur, da far il pussaivel per render al rumantsch utilitad e preschientscha en la vita da mintga di. En spezial giavischa la suprastanza ch'ils collavurats infurmeschian uschè bain sco pussaivel la publicitad davart lur activitads, ch'els tegnian contact cun las autoritads ecclesiasticas, communalas e regiunals e ch'els dettian a lur numerusas lavurs punctualas ina dimensiun pli vasta.

Suenter 5 onns lavur sistemica en las regiuns ves'ins ils fritgs da la lavur: ina schientscha augmentada per il linguatg, ina sensibilitad en divers secturs per resguardar il rumantsch e rumantschaziuns vesiblas da diversa spezia sin fatschadas ed en manaschis. En plirs secturs dentant èn ils progress mudests e la lavur dals collavurats magari ina lavur da Sisifus che sto mintg'onn e cun mintga nova chaschun vegnir prestada da nov. Quest fatg effectuescha per part ina tscherta frustraziun e resignaziun ch'il collavuratur confruntà cun las realitads sto surmuntar permanentamain per pudair exequir sia lavur a moda cuntentaivla.

Per vegnir a frida cun questas realitads è vegnì realisà a Lumbrein in curs da dus dis ensemen cun il psicolog Gion Duno Simeon. Quest curs ha pussibilità in'analisa da l'organisaziun da la lavur e da la motivaziun persunala. En spezial han ins era tematisà la resistenza encunter activitads dals collavurats regiunals e discutà, co surmuntar situaziuns grevas e surventscher retegrientschas, barrieras e difficultads.

3. SCOLAZIUN E FURMAZIUN

Scolinas

Ina contribuziun speziala han las sequentas scolinas retschet: Alvagni: sustegn al manaschi da scolina; Muntogna da Schons: cussegliaziun (introducziun da la mussadra).

Cussegliaziun da scolinas

La lavur da las cussegliastras da scolina en Surselva ed en Engiadina è vegnida cuntinuada. Tenor rapport da la cussegliastra en Surselva, dunna Josefina Candrian-Casutt, Sagogn, è la dumonda per la cussegliaziun en Surselva fitg pitschna. Las mussadras vegnan sezzas a frida cun las situaziuns spezialas che sa mussan per part er en las vischnancas linguisticamain maschadadas da la Surselva. Tenor rapport vegn fatg gronda lavur, surtut era en las vischnancas al cunfin linguistic tranter il sursilvan ed il tudestg per mantegnair ed intermediar il rumantsch en scolina.

En Engiadina sa mussan pli gronds problems en quest connex. Adina pli bleras scolinas registreschan majoritads d'uffants narumantschs. Il pensum d'assimilaziun ed integraziun linguistica daventa existenzials er per cuntinuar cun l'instrucziun da rumantsch en las scolas. Deplorablmain na dispona la LR betg dals meds finansials necessaris per prender mesiras efficacias en questa situaziun. Ins po be sperar ch'ì reusseschia al moviment rumantsch sur la LR e la Uniun dals Grischs da motivar las vischnancas pertutgadas da far tut il pussaivel per intensivivar la lavur d'integraziun linguistica en scolina. Cun empitschnir las gruppas da scolarets, cun instrucziun supplementara en gruppas pitschnas e cun instruir e motivar ils geniturs èsi forsa pussaivel da dar dumogn a la situaziun. Sin fundament dad ina dumonda supplementara ha la LR concedì ina contribuziun speziala per questa lavur en Engiadina. Tenor lescha chantunala cumpita l'instrucziun en las scolinas dentant a las vischnancas e la LR na po en vista a la situaziun finanziaria betg entrar en novas obligaziuns per contribuziuns finansialas pli vastas.

Cuminanza da mussadras rumantschas (CMR)

La CMR ha novas statutas che fixeschan sia autonomia sco uniun da las mussadras rumantschas en l'uniun da mussadras svizras. Sin fundament dad ina dumonda da la CMR realisescha la LR ina reediziun revidida e actualisada da versets/chanzuns/gieus per las scolinas. La CMR sviluppa in concept e procura en collavuraziun cun la LR la redacziun. Sin dumonda vegnan era las «Ideas ed impuls per l'instrucziun rumantscha en scolina» realisadas en ina versiun sursilvana, suenter che versiuns puteras e surmiranas existan gia.

La CMR procura ina retschertga dad opiniuns conc. il KODI/Enicapeni per eruir, sch'ins pudess integrar en la medema revista divers idioms. Il KODI cumpara en 12 ediziuns ad onn e fa fitg buns servetschs per l'integracziun dals uffants.

Sin proposta da la CMR vegn il cudeschet da chanzuns per scolars «Circus Barbado» realisà.

Mancanza previsibla da mussadras

La suprastanza ha discutà ils problems da chattar magisters/magistras e mussadras surtut al cunfin linguistic. Il problem sa resulta per part er dal fatg ch'ils scolars da la diaspora rumantscha e da la zona da cunfin na frequentan per regla betg pli la partiziun rumantscha dal seminari, mabain la tudestga. La suprastanza vesa la necessitad

- da tematisar questa problematica cun il departament d'educaziun ed il(la) directur(a) dal seminari da magisters e mussadras
- da render attent ils magisters secundars ed entruidaders da clamada a la situaziun per motivar scolar(a)s da frequentar las partiziuns rumantschas dals seminaris
- da ponderar, sch'ins pudess intimar il departament da realisar curs d'introducziun per mammas che pudessan lavurar en scolina.

En l'Engiadina ha il collavuratur regional organisà in curs per la scolaziun supplementara da las mussadras en rumantsch.

Diversas

Las scolinas en Chasa rumantscha a Cuira èn vegnidas manadas cun in dumber da 30 uffants per l'onn da scola 1988/89 e cun 34 scolars

per l'onn da scola 1989/90. Il chantun indemnisescha la LR cun fr. 4'000.– per ils servetschs da las scolinas sco lieu d'exercizi per il seminari da mussadras. Sin fundament da discussiuns cun la citad da Cuira èn las contribuziuns a las scolinas vegnidas adattadas a la chareschia ed importan a partir dals 1-1-1990 fr. 75'000.–. Suentar che la mussadra Gabi Andri ha abditgà sia plazza ha dunna Elisana Rauch-Nuotclà terminà l'onn da scola. Sco nova mussadra è vegnida elegida dunna Manuela Gross.

En discussiun stattan anc adina pussaivladads per prescolinas e per realisar curs cun geniturs che han uffants ch'emprendan rumantsch en scolina. Resultats concrets han questas discussiuns purtà en Engiadin'ota, nua che curs GENITURS-UFFANTS han gì lieu.

Cun la directura dal seminari da mussadras è vegnida tematisada la dumonda dals meds d'instrucziun per l'instrucziun a las mussadras. Il seminari da mussadras vegn a cuntinuar questas discussiuns cun il departament d'educaziun ed instradar tenor pussaivladad ina gruppa da lavur che persequitescha sistematicain la dumonda. Las experientschas dals ultims onns mussan che l'instrucziun da las mussadras pretenda materialias en rumantsch, sch'ins vul pudair intermediar effizientain ils plets e las terminologias necessarias per discutir dumondas da scolina e d'educaziun en las vischnancas en rumantsch.

Scolas fundamentalas tudestgas

A las scolas fundamentalas tudestgas cun instrucziun da rumantsch èn vegnidas messas a disposiziun las materialias d'instrucziun rumantscha en scola 1. – 6avla classa tenor pustaziuns.

Tenor pratica usitada ha la LR organisà ils curs da rumantsch en las scolas primaras a Cuira. 6 magisters han instrui en 7 gruppas 53 scolars. Grondas difficultads datti da chattar scolast(a)s pront(a)s per quests curs. Malgrà diversas discussiuns nun èsi reussì d'integrar l'instrucziun rumantscha en il plan ed urari regulà. La direcziun da scola Cuira reserva dentant 2 dis ad emna a partir da las 16.00 uras per questa instrucziun.

Bunas emprovas en diversas vischnancas

Per l'instrucziun da rumantsch a *Flem* è la LR s'engaschada tar il

departament d'educaziun per che dunnas senza patenta da scolasta possian dar quest'instrucziun supplementara.

En collavuraziun cun ina grupp da lavur communal ed en contact cun la direcziun da scola è vegnì elavurà in concept per l'instrucziun da rumantsch en las scolas da *San Murezzan*. Il concept prevesa:

- Da la 1. – 3. classa primara intermediaziun da cultura e chanzuns rumantschas en l'instrucziun reala e da chant.
- A partir da la 4. classa instrucziun sistematica da rumantsch sin fundament dal med d'instrucziun *BONNE CHANCE*.
- San Murezzan dumonda il chantun Grischun da considerar quest'instrucziun da rumantsch sco experiment da scola limità ed accompagnà.

La LR ha prendì posiziun tar il med d'instrucziun *BONNE CHANCE* e las modalitads d'ina adattaziun per la situaziun rumantscha.

En la vischnanca da *Domat* è vegnida realisada dad ina grupp da l'Acziun romontscha ina vasta retschertga davart l'instrucziun da rumantsch. Sin fundament da questiunadas tar magisters e magistras, scolar(a)s e tar l'entira populaziun ha questa grupp formulà propostas per ina restructuraziun e reorganisaziun da l'instrucziun da rumantsch. Da princip postulesch'ins in'instrucziun da 2 uras ad emna, in coordinatur per dumondas da rumantsch a Domat, la discussiun davart ina partiziun rumantscha en las scolas a Domat e mesiras per il sector en la cuminanza communal ordaifer la scola. Il cussegl da scola e las autoritads communalas s'occupeschan cun quest concept.

Il barat d'ideas tranter ils represchentants da vischnancas cun scolas fundamentalas tudestgas ed instrucziun supplementara da rumantsch è vegnì spustà sin il schaner 1990.

Novas propostas

En il rapport «QUADRILINGUITAD SVIZRA – PRESCHENT E FUTUR» dal departament federal da l'intern (avust 1989) vegn la situaziun da scola preschentada e discutada en divers connexs. Sper ina preschentaziun da la situaziun linguistica en las scolas dal territori rumantsch (pag. 70–73) integrescha il rapport er recumandaziuns specificas per il rinforzament da la preschientscha rumantscha en las scolas al cunfin linguistic (pag. 383–385). En spezial vegn ina

proposta da cuss.naz. Martin Bundi messa en discussiun: «Introducziun d'ina instrucziun minimala en rumantsch en tuttas scolas da Glion sur il Grischun central fin a San Murezzan (q.v.d. en tut las scolas che valevan enturn l'onn 1900 anc sco territori tradiziunalmain rumantsch) d'ina lecziun a di en tut las nov classas (ca. 25 vischnancas).» – «Per la citad da Cuir è da prevair ina soluziun modifitgada: garantir a tut ils scolars e las scolaras che vulan instrucziun rumantscha ina lecziun en rumantsch per di entaifer l'urari normal, e quai durant nov onns.» La LR metta en discussiun questa proposta a chaschun da la dieta cun ils exponents communal, na prenda dentant anc nagina posiziun en chausa. La dumonda da l'instrucziun en las scolas allegadas sto er vegnir tematisada en la gruppa da lavur «REGIUNS LINGUISTICAS DAL GRISCHUN», installada da la regenza en vista ad ina nova basa legala per il mantegniment dals linguatgs en il Grischun.

Scolas fundamentalas rumantschas

A la fin da l'onn è cumparida tar la chasa editura chantunala per meds d'instrucziun la GRAMMATICA SURSILVANA dad Arnold Spescha ch'è sortida dad ina istanza da la LR al chantun Grischun. Sut il titel «Meds d'instrucziun» ha la LR er discutà cun il chantun Grischun contribuziuns per la preparaziun da novs vocabularis regionalis. Per 1990 ha la regenza decidì ina contribuziun da fr. 100'000.– per quest intent.

La discussiun conc. l'instrucziun da franzos a basa dal rumantsch duess sa far sin plaun chantunal. La LR ha decidì l'ediziun dad in vocabulari practic ladin (vallader)-franzos; franzos-ladin (vallader) da Gilbert Taggart. Quest vocabulari cumpara 1990 e duess pudair servir er a las scolas superiuras per ina intermediaziun directa tranter franzos e rumantsch.

Il barat da classas tranter las regions rumantschas e tranter las gruppas da linguatg chantunalas chaschuna difficultads. Malgrà l'engaschament da noss collavuratur regional incumbensà per questa dumonda n'han nagins barats interregionalis gè lieu. Midadas en la direcziun dal barat da classas da la Nova Societad Helvetica (NHG/NSH) pretendan er novas disposiziuns da la LR conc. la collavuraziun cun questa organisaziun. L'onn giubilar 1991 duess da princip dar in

impuls per barats da classa interregionalas en il Grischun. Premissa fiss che las autoritads chantunalas prendessan mesiras concretas e motivassan tals barats per promover l'encletga e la conuschientscha vicendaivla.

Ils collavuratur regiunals ed ils divers posts da lavur da la LR mantegnan contacts cun las conferenzas, cun ils inspecturs ed ils magisters.

Scolas professiunalas: situaziun actuala

La Romania e la Renania han inoltrà ina istanza conc. l'instrucziun da rumantsch en las scolas professiunalas, en spezial en la scola commerciala da Glion ed en il Plantahof. Las duas suprastanzas giavischan che la LR intervegna per far schlargiar l'instrucziun da rumantsch e fixar quella sco rom d'instrucziun cun tut ils dretgs en ils plans d'instrucziun. La LR resumescha la situaziun actuala en las scolas professiunalas sco suonda:

- En las scolas professiunalas a Glion, Cuira, Samedan, Sta. Maria vegn dada instrucziun da rumantsch almain in'ura ad emna. A Glion ed a Sta. Maria vegnan instruids singuls roms per part er en rumantsch. Rumantsch è rom d'examen, per part er en la scola professiunala a Cuira.
- En las scolas mercantilas (scolas professiunalas commercialas) ha Samedan cuntanschì in resguard commensurà dal rumantsch en l'instrucziun ed en ils examens. Il rom rumantsch quinta ensemen cun il tudestg per la nota da linguatg matern. Rumantsch è er rom d'instrucziun per singulas materias.
- A la scola dal Plantahof vegn instrui rumantsch sulettamain en l'emprim curs, 2 uras ad emna en trais gruppas idiomaticas (Sur-selva, Surmeir, Engiadina). Difficultads sa mussan cun chattar scolasts. En ina discussiun aveva il directur da la scola mess en vista ina dumonda al departament chantunal responsabel per augmentar l'instrucziun da rumantsch ed eventualmain er engaschar in scolast spezial per las uras da rumantsch e per autras incumbensas.
- En la scola mercantila a Glion èn previsas diversas pussaivladads per resguardar il rumantsch, da princip tenor il model d'Engiadin'ota.

Impurtanza da las scolas professiunalas

La Lia rumantscha sustegna il princip formulà en il rapport QUADRILINGUITAD SVIZRA – PRESCHEM E FUTUR che l'instrucziun rumantscha obligatoria duess esser garantida en tut las scolas professiunalas ed en tut ils instituts da scolaziun supplementara en il chantun Grischun. Questa instrucziun duess er esser garantida, sch'ina classa na cuntanscha il dumber minimal prescrit d'emprendists ed imprendistas. Tenor opiniun da la LR èsi ordvart impurtant che l'instrucziun rumantscha na vegn interrutta suenter il temp da scola obligatori, ma ch'ella sa fetschia valair durant l'entira furmaziun professiunala. En spezial duess il rumantsch er vegnir duvrà sco rom d'instrucziun per diversas materias per uschia approfondar e schlargiar la basa linguistica. La LR resta en discussiun cun l'Uffizi federal d'industria, mastergn e lavur (UFIML/BIGA) e cun las scolas professiunalas.

En ina discussiun speziala ha la suprastanza LR discutà cun ils directurs da las scolas professiunalas e cun personas interessadas per l'instrucziun las dumondas dal rumantsch en questas scolas. Da questa discussiun è sa resultà il sequent: In rinforzament da l'instrucziun è indispensabel e po en tschertas scolas sulettamain vegnir realisà cun sparter las classas en partiziuns rumantschas e tudestgas (p.ex. Glion). Per Samedan vesess ins evtl. in'emna da lavur supplementara en rumantsch. En spezial ston las structurass e la basa legala per las scolas vegnir fixadas da maniera che l'integrasiun d'instrucziun supplementara rumantscha daventa pussaivla. Absolventas ed absolvents da scolas professiunalas èn u daventan purtaders centrals da linguatg, perquai ch'els restan per gronda part en las regions.

Instrucziun al Plantahof

Per il Plantahof han ins postulà en discussiun cun il directur da la scola il sequent:

- 2 uras rumantsch ad emna er en il segund curs
- in'incumbensà per rumantsch sco persona cumpetenta da linguatg e sco persona da referenza per ils purs rumantschs
- rumantsch sco rom d'instrucziun per singuls roms, surtut er per roms professiunals sco p.ex. teoria da pavlar, producziun agrara

e. a. En ils roms civica u biologia stuess l'instrucziun en rumantsch esser realisabla relativamain spert.

Ils Rumantschs furman ina ferma grupp a la scola agricola Plantahof. Ils purs ord questa scola daventan pli tard en lur vischnancas e cuminanzas impurtants purtaders da linguatg en suprastanzas ed uniuns. Ina preparaziun sistemica er en rumantsch e surtut ina intermediaziun linguistica da las novaziuns sin il sector da l'agricultura è indispensabla. En discussiun cun il magister per ladin al Plantahof è vegnì discutà in concept e program da materias per l'instrucziun en il segund curs. Las discussiuns cun il directur da la scola e las autoritads chantunalas ston vegnir cuntinuadas 1990.

Scolas medias e scolas autas

Funtaunas III e IV

Gion Deplazes ha terminà la lavur da redacziun per il tom 3 da la «Istorgia da la litteratura rumantscha per scola e pievel FUNTAUNAS III». Il post da linguatg ha procurà per il lecturat e la transformaziun en rumantsch grischun (Gion Peder Gregori), per la controlla da la bibliografia e dals citats (Claudio Vinzens) e per la preparaziun per la stampa (fotografias, clischés, etc.).

Per il tom 4 da las FUNTAUNAS è sa constituida ina nova cumissiun d'accompagnament, numnadamain Kurt Jeitziner, Mustér/Segnes, Faust Signorell, Valbella e Gion Peder Gregori, post da linguatg LR. La cumissiun e l'autur, Gion Deplazes, han elavurà en diversas discussiuns in concept che duai vegnir realisà durant ils proxims dus onns. Il post da linguatg ha surpiglià las lavurs da coordinaziun e d'administraziun da la cumissiun d'accompagnament.

Mancanza da magistras/magisters

Surtut en las vischnancas al cunfin linguistic sa mussan gia difficultads da chattar magistras/magisters e mussadras cun las conuschientschas necessarias per l'instrucziun da rumantsch. Il problem sa resulta per part dal fatg ch'ils scolars da la diaspora rumantscha e da la zona da cunfin na van per regla betg pli en la

partiziun rumantscha dal seminari, mabain en la tudestga. La LR prenda la chaschun per

- render attent ils magisters secundars ed entruidaders da professiun a quests fatgs per motivar scolar(a)s dad ir en ils seminaris e da frequentar las partiziuns rumantschas
- supplitgar da far tut il pussaivel per render la partiziun rumantscha pli accessibla er a scolar(a)s ord famiglias rumantschas da la diaspora
- reprendre la discussiun per «rumantsch sco rom d'elecziun obligatori» en las partiziuns tudestgas dal seminari da magisters
- intimar per curs supplementars da linguatg per magisters ch'instrueschan en las regions linguisticas da cunfin.

Augment da l'instrucziun rumantscha en las scolas medias

L'instrucziun da rumantsch è vegnida augmentada en il seminari da magisters. In augment da l'instrucziun en ulteriurs roms en rumantsch pretenda en emprima lingua che scolasts cumpetents stettian a disposiziun per ils roms respectivs. Entaifer il rom da sias pussaivladads animescha la LR student(a)s rumantsch(a)s da diversas disciplinas da tegnair en vista questa pussaivladad professiunala. Magisters stattan a disposiziun u sa scoleschan en ina tscherta direcziun, cura che la purschida per in'instrucziun è avant maun. En quest senn stuessan er las scolas pertutgadas vegnir animadas da signalisar l'intenziun da rinforzar l'instrucziun en ulteriurs roms en rumantsch.

Contacts cun las universitads

Cun las universitads mantegna la LR contacts plitost a moda reactiva, q.v.d. la LR reagescha sin dumondas. Ins constatescha in grond interess en diversas universitads ed instituts, surtut da romanistica, germanistica e sociologia. Durant l'onn da rapport han ins gì contact cun exponents da las universitads da Turitg, Friburg, Basilea, Berna, Neuchâtel, Losanna, Genevra, Mannheim, Cologna, Barcelona, Bologna, Minca, Innsbruck, Tokyo, Lehig/Pennsylvania e Canberra/Australia.

Infurmaziun davart il rumantsch en las scolas medias

Tenor l'ordinaziun davart la renconuschientscha da la maturitad (ORM/MAV) èn las scolas medias svizras da nov obligadas (cf. annexa tar l'ordinaziun davart ils examens da maturitad federals, cif. 18.1.) da dar ina introducziun en las culturas da tuttas regiuns linguisticas da noss pajais per promover ina meglra enclatga tranter las regiuns linguisticas (cf. er art. 8 da la ORM/MAV).

Sin fundament da quest artigel s'interesseschan adina pli bleras scolas medias da l'entira Svizra per orientaziuns davart il rumantsch. La LR ha participà ad occurrenzas respectivas en scolas medias a Wetzikon e Genevra. Pliras ulteriuras scolas medias han dumandà documentaziun. Per 1990 organisescha la LR ensemen cun la Centrala svizra per il perfecziunament (CSP/WBZ) a Lucerna in curs per scolast(a)s da scola media da l'entira Svizra che vulan s'introducir en cultura e linguatg rumantsch.

Scolaziun da creschid(a)s

La SCUNTRADA E FORMAZIUN SURSELVA e la SCUNTRADA E FURMAZIUN LADINA (associadas a l'uniun da scolas autas popularas svizras) realiseschan lur programs independamain da la LR e finanzieschan l'offerta da curs en atgna responsabladad. La Lia rumantscha procura cun ses collavuratur regiunals en Surmeir ed en Sutselva e tras il secretariat a Cuir curs en il Grischun central ed a Cuir. Davart las occurrenzas dattan ils rapports dals collavuratur regiunals las infurmaziuns necessarias.

La LR è commembra da la AUPS (Associaziun per universitads popularas svizras) cun Jacques Guidon sco represchentant en il gremi directiv e da la SVEB (Schweizer Vereinigung für Erwachsenenbildung). Per ils curs en responsabladad da la LR è vegnì scuntrà quint cun la AUPS e cun il chantun Grischun sin fundament da la lescha conc. il sustegniment da la perfecziun da la giuventetgna e dals creschids en il chantun Grischun (lescha da scola da perfecziun) e da l'ordinaziun executiva respectiva.

En l'Engiadina ha il collavuratur regional organisà in curs spezial per chanzlists, administratur ed emploiad(a)s en divers biros che duessan far adiever dal rumantsch.

4. ASSIMILAZIUN/INTEGRAZIUN

Survista dals curs

En collavuraziun cun diversas instituziuns, autoritads communalas e regionalas (singulas organischeschan er curs en atgna reschia, sco per exempel Fundaziun Planta, Fundaziun Retoromana, Cerchel cultural Laax, Uniun dals Grischs/Società da traffic Scuol, Società da traffic Savognin, scolas medias, universitads e.a.) e cun las uniuns «Scuntra-da e furmaziun» èn vegnids organisads ils sequents curs:

Bravuogn	2 curs	10 participant(a)s
Champfèr/San Murezzan	4	42
Cumpadials	2	12
Domat	1	6
Donat	1	5
Flem	5	32
Ftan	2	9
Glion	10	66
Guarda	2	9
La Punt	2	14
Laax	5	52
Lai	1	5
Lantsch	2	10
Mustér	1	8
Müstair	1	8
Praez	1	9
Puntraschigna	3	17
Riom	1	7
Samedan	1	12
Savognin	3	15
Scuol	3	31
Sent	1	4
Silvaplaua	2	14
Surava	1	5
Trin	5	39
Trun	3	12
Tschlin	1	13
Zernez	3	22

Ziraun	1 curs	8 participant(a)s
Zuoaz	3	18

---

total	73 curs	514 participant(a)s
-------	---------	---------------------

Curs da rumantsch a Cuir

total	23 curs	160 participants
-------	---------	------------------

3 rg per esters
5 ladin
3 surmiran
11 sursilvan

Curs da rumantsch han era anc gì lieu *ordaiifer il territori rumantsch*, organisads da scolas autas popularas, da la scola da club «Migros», dad universitads, d'uniuns rumantschas/grischunas en la Bassa, etc. Sin giavisch intermediéscha la LR scolast(a)s per instrucziun privata e sustegna era finanziaimain la scolaziun da rumantsch da persunas engaschadas en la vita publica en il territori rumantsch che stuessan uschè spert sco pussaivel s'assimilar en nossas regiuns.

Meds d'instrucziun

Il curs da rumantsch grischun I da Gieri Menzli è uss avant maun en versiun sursilvana, surmirana, putera e valladra. La versiun sursilvana è retardada tras lavurs da correctura en la regiun. Tar ils curs I è vegnidas preparadas cassetas che cumparan a l'entschatta da 1990. Il curs da rumantsch II è cumparì en las versiuns vallader e surmiran. Las versiuns en sursilvan e puter cumparan a l'entschatta da 1990. La versiun sursilvana è anc en preparaziun en la regiun.

Curs da rumantsch en ils meds da massa

Sin impuls da la LR cumpara en la Terra Grischuna ina pagina speziala, preparada da Rita Uffer, cun materialias per persunas cun interess d'emprender rumantsch. Ils ecos èn positivs e la lavur duess pudair vegnir cuntinuada.

Suenter che la partiziun «FAMIGLIA + SCOLAZIUN» da la televisiun DRS ha elavurà 1986 ensemen cun exponents dal radio e da la televisiun rumantscha e da la LR in concept per curs da rumantsch en ils meds electronics n'ha quest project fatg nagins progress. La suprastanza ha dumandà ils directurs da radio e televisiun DRS ils motivs per questa scassada da las lavurs. Tenor opiniun da la LR avessan radio e televisiun svizra in'incumbensa clera dad offrir curs da linguatg en il linguatg naziunal rumantsch per las numerusas persunas da linguatg tudestg che passentan lur vacanzas u prendan domicil en territori rumantsch. Tenor infurmaziun dals directurs da radio e televisiun sforzia la situaziun precara da finanzas da renunziar ad interim ad in tal project. La finanziaziun per in curs da rumantsch duessi succeder tras coproducents e tras terzas instanzas u persunas. Ins è dentant pront dad examinar il project en furma modifitgada, sche la collavuraziun, la coproducziun e la cunfinanziaziun èn garantidas. Sin fundament dals divers curs da rumantsch avant maun e da la basa linguistica absolutamain clera per tals curs sa tractassi uss da chattar la dretga furma radiofonica e didactica per intermediar il linguatg sur ils meds da massa electronics. En sia fasa d'emprova ha il Radio Grischa mussà 1988 ina pussaivladad fitg radiofonica ed effizienta per tals curs.

Lavur d'assimilaziun speziala

La LR promova curs speziels d'integrasiun linguistica per geniturs d'uffants che frequentan las scolinas e las emprimas classas da la scola primara per uschia integrar ils geniturs na-rumantschs en la lavur d'assimilaziun. Tals curs vegnan da princip finanziads da la LR tenor ina directiva speziala.

In pensum permanent e difficil èsi da motivar la *populaziun rumantscha senza* da discurren l'agen linguatg cun ils immigrants che vulan s'integrar. La flexibilitad dals Rumantschs sco bilings è fitg gronda e l'adattaziun uschè intensiva che bleras persunas, che vulan emprender rumantsch, èn frustradas suenter las primas emprovas da far diever da lur conuschentschas emprendidas. Ina midada da cumportament tar nossa populaziun pretenda blera lavur da sensibilisaziun sur la scola ed ils meds da massa ed er segirtad da sasez e sensibilitad per il giavisch da l'interlocutor.

Contribuziuns per l'integraziun

Per curs en las regiuns cun main che 8 participants dat la LR contribuziuns a la SCUNTRADA E FORMAZIUN SURSELVA ed a la SCUNTRADA E FURMAZIUN LADINA. Gist en las regiuns pitschnas ed en vischnancas èsi necessari dad er pudair realisar curs d'assimilaziun cun main che 8 participants, q.v.d. curs che chaschunan deficits. En quest senn ha la suprastanza er discutà davart l'interpretaziun dal regulativ vertent per curs d'integraziun linguistic. Il regulativ vertent resta en vigur; tenor art. 8 «Excepziuns» po il secretari dentant en discussiun cun organisaturs e scolast(a)s da curs decider excepziun da las normas vertentas. Qua tras pon ins resguardar situaziuns spezialas ed er adattar il daner da curs per cas spezial. Per gruppas pli pitschnas a Caira vegn dumandà in daner da curs pli aut per satisfar a las directivas vertentas.

Per il schaner 1990 vegn organisà in curs davart la nova metoda per emprender linguatg, la suggestopedia u il superlearning (guarda rapport da 1990).

5. RUMANTSCH GRISCHUN

Suprastanza, cussegl e radunanza da delegad(a)s han prolungà la directiva conc. l'applicaziun dal rumantsch grischun (guarda il text sut documents). Encunter renfatschas respectivas punctuescha la LR:

- ch'ella ha – era concernent il rg – adina prendì decisiuns democraticas valaivlas ed infurmà vastamain ils organs da la LR e la publicitad
- ch'il rg nun ha impedì u diminuì la lavur a favur dals idioms
- ch'il rg è in project da gronda valor pratica surregiunala.

En in memorandum, publictà l'entschatta avrigl 1989 en la pressa rumantscha, ha la suprastanza infurmà detagliadamain davart intent, dimensiun, applicaziun, cumpetenzas e lavurs en connex cun il rumantsch grischun. La LR vesa la necessitad da discutir, en tge domenas ch'il rumantsch grischun duess vegnir duvrà; ins vul surtut er resguardar la libertad da linguatg da mintgin e sia libra decisiun, tge linguatg ch'el vul applitgar en ses sectur privat. Il rg duai restar in'offerta per tgi che vul – nagin sto! – duvrar quest linguatg scrit surregiunal.

Las *lavurs scientificas* per la preparaziun e l'elavuraziun dal rg èn vegnidas cuntinuadas en vista a la publicaziun d'in vocabulari tudestg-rumantsch grischun, rumantsch grischun-tudestg. Il material dals excerpts da las translaziuns vegn cumplettà cun plets da basa sin fundament da vocabularis tudestg-franzos. La redacziun da la part tudestg-rumantscha ha cumenzà.

Referats davart il rg èn vegnids fatgs sulettamain a Razén (Fugna romantscha, G. Darms). Ina *discussiun* cuntradictoria davart il rg è stada prevista a Glion ed a Trun (*guarda resoluziun da la Romania en la rubrica documents*); en omadus cas n'èsi dentant betg stà pussaivel da discutir. Las discussiuns han inizià novas activitads e structuradas a favur dal rg ordaifer la LR: La fundaziun dad ina uniun per il rumantsch grischun (URG), la realisaziun dad in project FORZA FLURINA (platta fonografica) ed in MANIFEST RUMANTSCH 1989 (cf. text a la fin da quest rapport sut documents).

Publicaziuns en connex cun il project:

Langenscheidts Wörterbuch Rätoromanisch, Rätoromanisch-Deutsch, Deutsch-Rätoromanisch, Turitg 1989 (reed. dal Pledari).

G. Darms/A.A. Dazzi, Rumantsch Grischun – Zwischen Theorie und Praxis, en: Bulletin I, 3/XII.1989, NF Abteilung I, Geistes- und Sozialwissenschaften, Berna 1989.

A.A. Dazzi/M. Gross, Il retoromancio nei Grigioni: dialetto e lingue scritte, en: Cultura in Friuli, Udine 1988.

G. Darms, Bündnerromanisch: Sprachnormierung und Standardsprache, en: Lexikon der romanistischen Linguistik (LRL), Vol.III, Tübingen 1989.

A.A. Dazzi/M. Gross, Lexikographie, en: Lexikon der romanistischen Linguistik (LRL), Vol.III, Tübingen 1989.

LR, Tge è il rumantsch grischun? Che cos'è il rumantsch grischun? / Qu'est-ce que c'est le rumantsch grischun? / Was ist Rumantsch Grischun? / What is Rumantsch Grischun?, Cuiria 1989.

In curs da rumantsch grischun per principiants ha gè lieu l'entschatta da l'onn. Ulteriurs curs n'han betg pudì vegnir realisads pervia da mancanza da magisters/ras!

Il «Curs da rumantsch grischun II» da Gieri Menzli è cumparì. In terz volum è en preparaziun. Il terz volum da las FUNTAUNAS da Gion Deplazes è pront per la stampa. Da l'ARS HELVETICA è cumparids

ils volums IV–VI, ulteriurs volums èn en stampa. Ina gronda lavur da translaziun ed engrondaziun linguistica ha il rapport dal Departement federal da l'intern QUADRILINGUITAD SVIZRA – PRESENT E FUTUR purtà. Quest rapport renviescha en divers connex al rumantsch grischun e sia posiziun per in adiever surregional e naziunal dal rumantsch.

Acziuns da derasaziun dal rg n'èn vegnidas fatgas naginas. Artitgels en rg cumparan en las gasettas en il rom usità.

Il project «Texts litterars idiomatics mess en rumantsch grischun», stà instradà dad Iso Camartin e Felix Giger ensemen cun la LR, è vegnì sistì ad interim, malgrà che la transfurmaziun en rg è avant maun e malgrà che numerus(as) scriptur(as) avevan sustegnì quest project cun metter a disposiziun texts tar la tematica «Uman ed animal».

La radunanza da delegad(a)s ha incumbensà la suprastanza dad infurmar dapli davart il project rg. La LR vuless en quest connex surtut satisfar a giavischs concrets e betg sviluppar senza grondas activitads, quai per evitar la renfatscha pussaivla ch'ins sforzia il rg.

Il post da rg stat sin giavisch dal FN mo anc a disposiziun per lavurs da terminologia specificas en connex cun translaziuns en rg e per la correctura da texts cun muntada giuridica u normativa. Per las traducziuns usualas en rg èn ils translatur e las translaturas sezs responsabels.

En las bleras da sias domenas ha il rg pudì mantegnair sia posiziun, sco la bilantscha da las translaziuns demussa (cf. 7.1.). L'emproma da pudair cuntanscher novas domenas cun l'inscripziun sistematica da pachetadis ha strusch fatg progress. Per quest intent duvrassi pli bleras acziuns da motivaziun.

La datoteca dal rumantsch grischun cumpigliava a la fin december var 100'000 endataziuns, 15'000 dapli ch'il december passà. Ultra da la partiziun «Novitads» dal Radio rumantsch è uss anc ina ulteriura staziun externa colliada directamain cun la datoteca. Deplorablamain na fan dentant las redacziuns da las gasettas rumantschas betg anc diever da quest servetsch.

6. POST DA LINGUATG (pdl)

Las lavurs da rimnada da material per terminologia èn vegnidas

cuntinuadas. Dasper las ulteriuras lavurs che han occupà il post da linguatg n'èsi dentant betg stà pussaivel – cun la dotaziun actuala da persunal al pdl – da cuntinuar en maniera effizienta las lavurs sistematicas da l'ordinaziun e da l'elavuraziun electronica dal material linguistic rimnà.

En collavuraziun cun ils collavuratur regiunals e tenor numerusas dumondas singulas ha il Post da linguatg mess a disposiziun infurmaziuns e cussegliaziuns en dumondas linguisticas.

Il «Cuors da rumantsch vallader 2», tenor il curs da rumantsch grischun da Gieri Menzli, adattà da Constantin Pitsch ed Annetta Ganzoni Pitsch, è vegni repassà, curregì e preparà per la stampa.

Terminologias novas

Glistas da terminologia speziala èn vegnidas elavuradas per ils suandants champs:

- La terminologia da «Gimnastica e sport en scola», proponida en sursilvan, vallader e surmiran, è vegnida redigida in'emprima giada en rumantsch grischun cun indicaziun da variantas regiunalas.
- La terminologia militar en rumantsch grischun è vegnida amplifigada e cumplettada a chaschun d'ulteriuras translaziuns da scritiras militaras. Per l'implementaziun da questa terminologia en la pratica militar ha la LR collavurà cun las autoritads militaras e cun ils cumandants da las truppas rumantschas.
- En collavuraziun cun l'Uffizi federal per il provediment economic dal pajais ha il Post da linguatg translata la versiun curta dal «Plan d'alimentaziun svizzer per periodas d'importaziuns disturbadas» ed ha stgaffì en quest connex la terminologia speziala correspundenta.
- La terminologia «Tegnairchasa e cuschina», elavurada ensemen cun ina grupp da coordinaziun chantunala, è vegnida edida tras il chantun (lavurs da correctura tras LR).
- Per in'ediziun ordaifer la LR davart «Noss reptils» examinescha il pdl la terminologia, medemamain per «Flurs da prada», in'ediziun da la LR en collavuraziun cun la chasa editura Hallwag, Berna.
- Terminologia speziala e neologissem èn vegnids rimnads, creads e mess a disposiziun oravant tut tenor dumondas singulas da differents utilisaders u er a chaschun da lavurs da translaziun.

Las lavurs d'endataziun dal vocabulari administrativ-giuridic progredeschan. Als utilisaders externs da la banca da datas stattan ils plets endatads a disposiziun. Anc nunclera è la furma d'ina eventuala segunda ediziun.

Il post da linguatg ha coordinà, surveglià e gidà ad exequir las lavurs linguisticas per l'introducziun dal rumantsch en 4 cumpagnias militaras da la divisiun da muntogna 12. El ha translata, curregì e preparà per la stampa differentas scrittiras militaras per quest intent.

Il post da linguatg ha cuntinuà sia collavuraziun cun il Seminari da mussadras a la Scola da dunnas dal Grischun concernent il nov rom d'instrucziun «exercizis da terminologia speziala».

El ha plinavant exequì il lecturat e la translaziun en rumantsch grischun da las «Funtaunas 3» da Gion Deplazes ed ha era preparà quest'ovra per la stampa. Las lavurs da preparaziun per «Funtaunas 4» èn medemamain vegnidas surpigliadas dal Post da linguatg.

Il post da linguatg ha procurà la translaziun u la correctura da differentes texts en ils idioms, en rumantsch grischun e mintgatant era dal rumantsch en auters linguatgs.

Nous vocabularis regiunals

Il post da linguatg ha elavurà per mauns da la suprastanza e da las regions pertutgadàs in concept da basa per il proceder tar la redacziun dals vocabularis pratics per ils idioms. En quest concept e vegnì renvià als problems ch'èn da discutir e schliar en quest connex:

1. La basa d'in vocabulari biling

Cunquai ch'in vocabulari biling na po mai esser cumplet, sto la basa da la selecziun dal material vegnir ponderada fitg bain. La selecziun stuess sa basar en il cas ideal sin retschertgas da la frequenza dals plets, e quai separadamain per la part tudestg-rumantscha e per la part rumantsch-tudestga, siond che blers plets rumantschs èn pli frequents che lur equivalents tudestgs e viceversa. Per il rumantsch n'existan dentant naginas retschertgas davart la frequenza, ed er ils vocabularis da frequenza tudestgs sa basan sin il diever da lungatg en Germania.

2. Il cuntegn ed il dumber da chavazzins

Il cuntegn ed il dumber da chavazzins d'in vocabulari sa drizza en il cas ideal tenor ils basegns da la maioritad dals utilisaders pre-

sumtivs. Sco utilisaders principals d'in tal vocabulari èn vegnids inditgads persunas da linguatg tudestg che vulan s'assimilar ed ils scolars da las scolas superiuras. Ils vocabularis planisads duessen dentant er pudair satisfar als basegns da tut quels Rumantschs ch'han da producir texts d'adiever sco invits a reuniuns, annunzias d'occurrentzas localas, e rapports da talas occurrentzas en la pressa rumantscha locala. Sco punct da referenza per il dumber da chavazzins pon la suandantas cifras valair: In uman normal dovra var 3'000 plects activamain, Shakespeare ha duvrà en sias scrittiras 30'000, ed il dumber da plects professiunals specifics da tut las professiuns vegn stimà a 30 milliuns.

3. *Princips da redacziun*

Differentas decisiuns da princip ston vegnir prendidas avant che cumenzar cun la redacziun. Insaquants problems:

- Duai la pronunzia dals plects rumantschs vegnir inditgada? Quella fiss segir in agid per quels che vulan s'assimilar.
- Duain tschertas scripziuns vegnir reponderadas en vista ad ina normaziun interna u duai schizunt vegnir cuntinuà cun l'avischinaziun miaivla?
- Duai er la furma en rumantsch grischun vegnir inditgada en la part rumantsch-tudestga? Quai permettess als interessads in access al rumantsch grischun directamain sur l'idiom, senza il detur sur il tudestg.

4. *Temp da redacziun e redacturs*

Sin basa da las experientschas fatgas ston ins quintar cun minimalmain 4 onns per vocabulari. Quai che pertutga las pretensiuns per ils redacturs tanschi da numnar ils auturs dals vocabularis existents: prof. dr. R.R.Bezzola, prof. tit. dr. A.Decurtins, C.Mani, dr. O.Peer, dr. A.Sonder, dr. R.O.Tönjachen, dr. R.Vieli, dr. M.Wüthrich-Grisch.

5. *Prioritads*

Tenor il post da linguatg duess il vocabulari puter avoir la prioritad, perquai ch'i na dat nagin vocabulari utilisabel per la scola e l'assimilaziun en quest territori periclità. Urgent è medemamain l'elavuraziun d'in vocabulari surmiran pervia da las midadas da la norma dapi l'ediziun dal vocabulari existent.

Sin basa da quellas ponderaziuns han ins fatg ina rait da chavazzins tudestgs sco basa per la part tudestg-rumantscha dals vocabularis previs. Ella sa basa sin il 'Dictionnaire de l'allemand d'aujourd'hui',

ed. Garnier, 1987 e cumpiglia passa 32'000 chavazzins, quai che lascha supponer passa 60'000 endataziuns finalas. Questa rait stuess dentant anc vegnir repassada per eliminar plects specifics da la Germania ed agiuntar plects currentes en Svizra. La rait da plects tenor GARNIER è vegnida endatada en in program electronic.

Il manader dal post ha er prendì part ad ina 'discussiuin d'entrada' cun la suprastanza davart quest project ed ad ina orientaziun dals collavuratur regiunals, nua ch'el als ha pudì render attents sin differentes problems ch'èn da spetgar en quest connex. Ina discussiuin approfondada da quests problems al para indispensabla, sch'ins vul evitar difficultads anc pli grondas en il decurs da la lavur vi dals vocabularis previs.

La suprastanza LR ha suttamess las ponderaziuns dal post da linguatg a las uniuns regiunals cun ulteriuras dumondas consultativas. L'intent è da metter a disposiziun uschè spert sco pussaivel a tut ils idioms scrits pli u main il medem vocabulari idiomatic per evitar cas da preferenza e precedenza. La realisaziun da quests vocabularis pratics na duess betg impedir la realisaziun da vocabularis pli gronds, sche las regiuns èn sezzas prontas da s'engaschar cun atgnas forzas per realisar tals. – La UDG, la URS e la Renania (per la Sutselva) beneventan il project tenor GARNIER cun singulas amplificaziuns indispensablas da la rait da plects. La Romania renunzia a quest project, cunquai che Alexi Decurtins prepara per incumbensa da Romania e Renania, cun in credit da la fundaziun Cadonau, ina reediziun revidida dal vocabulari sursilvan-tudestg da Vieli/Decurtins (1962).

Il *concept general* per vocabularis da la LR prevesa ils sequents 5 elements:

1. La banca da datas linguistica, che cuntegna la totalitad da plects avant maun e che vegn amplifitgada sistematicamain.
2. In vocabulari cumplexiv rumantsch – tudestg / tudestg – rumantsch cun ina selecziun represchentativa dal stgazi da plects en rumantsch grischun cun resguard sin scripziuns idiomaticas en cas inditgads.
3. Vocabularis da terminologia specifica (sco per exempel: Plect rumantsch, Vocabulari administrativ-giuridic, e.a.).
4. Mantegnair sin fiera cun restampas ils vocabularis idiomatics existents.
5. Vocabularis pratics idioms – tudestg / tudestg – idioms tenor in

raster da plets fix en tudestg sco basa da partenza per ils idioms (guarda sura).

7. POST DA TRANSLAZIUN

Il post da translaziun cun 2 plazzas da mintgamai 50% è stà occupà fitg bain. Sper la lavur da translaziun en ils differents idioms (78, 1988: 75) ed en rumantsch grischun (320, 1988: 347) è era vegnì fatg lavur da correctura e preparaziun d'ediziuns per la stampa. Per la PUBLICITAS translatescha la LR gratuitamain inserats per las gasettas rumantschas (ca. 120 translaziuns). Cun l'installaziun d'in «telefax» è era la dumonda per translaziuns pitschnas e translaziuns a curt termin creschida. Tant sco pussaivel èn era persunas ordaifer la LR vegnidas integradas en quest process da lavur.

Survista da las entradas per translaziuns 1985–1989

		<i>idioms</i>	<i>rumantsch grischun</i>
1985	frs.	3'400	23'700
1986		5'000	31'900
1987		7'700	34'000
1988		7'400	21'800
1989		6'800	35'000

Differentas instituziuns (Banca chantunala, Cassa Raiffeisen) han cumenzà a resguardar il rumantsch sin formulars da fatschenta. Autras organisaziuns sco p.ex. la PTT, diff. uffizis federals, la SAB (Gruppa svizra per las regiuns da muntogna), il Biro dal delegà per la festa «700 onns Confederaziun», e.a. fan diever dal rumantsch a moda exemplarica.

En quest connex è era da menziunar la lavur da «rumantschaziun» che vegn prestada dals collavurats regiunals LR (cf. *rapports respectivs*).

L'organisaziun da curs da perfecziunament per persunas engaschadas cun translaziuns n'ha betg pudì vegnir exequida tenor giavisch. Il motiv principal ch'i n'è betg pussaivel a la LR d'organisar tals curs è en prima lingia la mancanza da temp e persunal. I fiss da beneventar sche la LR pudess s'engaschar pli fitg per scolaziun e promoziun da translatur(a)s rumantsch(a)s, la situaziun actuala na lubescha dentant betg da realisar projects pli gronds en quest sectur.

Ils contacts cun agenturas da translaziun existan e vegnan tgirads. Surtut las agenturas da translaziun en Svizra enconuschan e fan diever dal post da translaziun da la LR. Nua che quai è pussaivel intermediescha la LR er persunas per lavurs da translaziun.

Il dumber da translaziuns grondas (broschuras, revistas, etc.) crescha onn per onn. Per levgiar la lavur da correctura metta la LR era a disposiziun texts pli gronds directamain sin dischetta da computer.

Cun la translaziun dals toms da l'ARS HELVETICA èn incumbensas duas persunas ordaifer la LR. Fin oz èn cumparids ils nrs. 1–6 da questa retscha en rumantsch grischun che cumpiglia totalmain 12 toms. Las translaziuns dals toms 7 ed 8 èn prest terminadas.

8. SERVETSCH D'INFURMAZIUN E DOCUMENTAZIUN

Il temp da lavur al Post d'infurmaziun e documentaziun è vegnì reducì il 1989 sin dumonda dal manader responsabel e tenor decisiun da la suprastanza da la LR ad 80% (1.1.89 – 30.9.89) resp. a 60% (1.10.89 – 31.12.89). Singulas lavurs (surtut lavurs en il sector da documentaziun ed inventarisaziun) han perquai stuì vegnir suspaisas a favur dad autras lavurs pli urgentas (surtut sin il champ d'infurmaziun). Dapi l'entschatta 1989 lavura en pli dna. Alice Tönz durant 1½ di l'emna al PID.

Documentaziun

La documentaziun dal PID è vegnida cumplettada occasiunalmain cun novs documents da tut gener. Per la Scuntrada '91 a Laax ed en vista a las festivitats «700 onns Confederaziun» stuain nus preparar optimalmain la lavur da publicitad, q.v.d. surtut elavurar ulteriurs documents pratics (statisticas actualas, prospect d'infurmaziun davart il linguatg rumantsch en general, lavur da pressa e.a.p.), metter a disposiziun fotografias e diapositivs e preparar exposiziuns en ils quatter linguatgs naziunals.

Ils documents da las societads rumantschas regionalas e surregiunalas n'han anc betg pudì vegnir archivads sistematicamain.

L'inventarisaziun en coordinaziun e collavuraziun cun instituziuns d'incumbensas complementaras è stada occasiunala.

En in proxim futur vegnin nus a stuair reorganisar noss archiv, adattar noss sistem da registraziun a las pussaivladads dals meds electronics (software per bibliotecas e posts da documentaziun) per pudair razionalisar la lavur documentara e facilitar l'accessibilitad a las datas e l'intermediaziun d'infurmaziuns.

Infurmaziun

Era durant il 1989 avain nus puspè dà diversas infurmaziuns a bucca (a visitas), per telefon ed en scrit ad instituziuns ed organisa-ziuns publicas e privatas, a meds da massa, periodics ed interessents privats. Daspera avain nus scrit differents artitgels per gasettas e revistas e rapports per dietas:

- «Herkunft, Geschichte, Lagebeurteilung und Aussichten des Rätoromanischen» (tud./rum.) in: *Revue Suisse* 8 (1989),
- «Rumantsch Grischun: Die neue rätoromanische Einheitssprache» in: *Semikolon* 4 (1989),
- «Menschenrechte und Minderheiten: Zur sprachpolitischen Lage des Rätoromanischen in der Schweiz», rapport a chaschun dal XIVavel inscunter da las gruppas etnicas dals pajais limitrofs (dals 20–22 d'october 1989 a Sopron/Oedenburg, Ungaria),
- «70 onns Lia rumantscha 1919 – 1989». Supplement spezial a las gasettas rumantschas da venderdi, ils 8 da december 1989.

Il PID ha era dà scleriments per telefon ed en scrit en dumondas da terminologia rumantscha. Il «Pled Rumantsch/Plaid Romontsch 5/Tecnica II» è vegnì preparà per la stampa.

Durant il 1989 ha il manader dal PID salvà ils suandants referats e participà a las sequentas dietas:

- 8-1-1989/*Sta. Maria*: «Rumantsch grischun e l'avegnir da nossa lingua materna», referat salvà a chaschun da l'avertura dals curs da la Scuntrada e Furmaziun Ladina/Val Müstair 1989,
- 2-2-1989/*Mustér*: «Das Rätoromanische: Geschichte, aktuelle Situation, Probleme, Lösungsversuche und Zukunftsaussichten», referat salvà a chaschun dal curs da perfecziunament per magisters da la scola chantunala da Romanshorn,
- 10-4-1989/*Interlaken*: «Verstehen der Landessprachen – eine Her-

ausforderung für den gymnasialen Unterricht», lavuratori d'in di en il rom d'ina emna da studis da la WBZ-Lucerna,

- 22-4-1989/Paris: «La politique linguistique en Suisse à l'exemple du rhéto-romanche», referat salvà a l'Institut d'Etudes Occitanes (Espace Hérault) en il rom d'in colloqui davart il tema «Une langue pour quoi faire?»,
- 24-5-1989/Cuira/LR: «Rumantsch ier, oz e damaun», preschentaziun e discussiun (ensemèn cun Gian Peder Gregori) a chaschun d'in curs da perfecziunament per magisters da la scola media da Winterthur,
- 12-6-1989/Lenzburg: Seduta da la grupp da lavur DISCUS (infurmaziun culturala interchantunala),
- 6-7-1989/Cuira/LR: «Rumantschs e Gualsers», infurmaziun e discussiun (ensemèn cun dr. Georges Jäger ed il secretari LR) a chaschun d'in curs da perfecziunament da scolasts dal chantun da Son Gagl,
- 10-7-1989/Wetzikon: «Chapir las linguas naziunalas – ina pretenziun per l'instrucziun al gimnasi», dieta da lavur cun ina classa da la scola chantunala da Wetzikon (ensemèn cun G.P. Gregori),
- 20-10-1989/Lenzburg: Preschentaziun dal Post d'infurmaziun e documentaziun da la LR a chaschun d'ina dieta d'infurmaziun Stapferhaus/Pro Helvetia.

Dapi il 1989 fa il PID part a la «Societad svizra per films da purtret» ed ad ina grupp d'auturs per l'elavuraziun da materialias davart las linguas e culturas naziunalas svizras.

Per il «Lexicon svizzer '91» (editur: Menghis & Ziehr/Lucerna), che cumpara per ils 700 ONNS CONFEDERAZIUN, avain nus scrit plirs artitgels biografic-bibliografics da scripturas e scripturs rumantsch(a)s. Daspera avain nus elavurà las suandantas materialias d'infurmaziun:

- prospects d'infurmaziun davart la «Lia rumantscha» ed il «rumantsch grischun» (en 5 linguatgs),
- materialias da la Scuntrada rumantscha'88 a Scuol en 3 volums,
- fegl d'infurmaziun «Grischun talian – Rumantschia» (en collavuraziun cun M. Raselli da la PGI/Poschiavo),
- sboz per in prospect d'infurmaziun davart la «Rumantschia».

La collavuraziun cun la cumissiun da nomenclatura chantunala e cun gruppas d'acziun per rumantschaziuns è stada occasiunala. Collavuraziun tar l'organisaziun da scuntradas, dietas e curs e.u.v.:

- participà a las emprimas sedutas per la Scuntrada '91 a Laax sco responsabel per la coordinaziun dal program da l'emna,
- organisaziun d'in curs davart la lingua e cultura rumantscha per magisters da scola media, en collavuraziun cun la Centrala da perfecziunament a Lucerna ed a basa da la nova «Ordinaziun davart la renconuschientscha da la maturitad» dals 22 da matg 1986 che prescriba ina «introducziun en las culturas da tut las quatter cumi-nanzas linguisticas svizras» (il curs ha lieu dals 8–12 d'october 1990).

Diversas translaziuns e correcturas en vallader ed en rumantsch grischun. Singulas translaziuns en talian e franzos.

9. MEDS DA MASSA, INFURMAZIUN, PRESCHIENTSCHA RUMANTSCHA

Preparativas per ina gasetta dal di

Ina grupp da lavur da la casa Stapfer ha elavurà materialias da discussiun e decisiun per realisar ina gasetta rumantscha dal di (purtaders, calculaziuns da custs e finanziaziun, statut da redacziun, cuntegn e furma). A la grupp sut il presidi da Toni Cantieni han participà: prof. dr. Ernst Bollinger, dr. Bernard Cathomas, Sep Item, dr. Martin Meyer, ant. cuss. fed. dr. Leon Schlumpf, prof. dr. Eduard Stäuble, lic. iur. Christine Kaufmann. La grupp da lavur ha preschen-tà l'entschatta october sia lavur a la LR ed a la publicitad.

La gasetta dal di duess integrar las gasettas rumantschas existentas. Ina fundaziun sco promotura ed ina societad da manaschi sco executura dal project furman la structura da basa. La grafica agiuntada sut «documents» a la fin da quest rapport dat ina survista. La redacziun duess vegnir decentralisada tant sco pussaivel. Per ils prims 5 onns stuess ins quintar cun in deficit da ca. 5 milliuns francs. Suenter questa fasa iniciala duess la gasetta dal di cumenzar a purtar sasezza.

Concernent quest concept e la dumonda dad ina quotidiana in-summa ha la LR instradà tar sias uniuns afiliadas ina procedura da consultaziun che dura fin la fin favrer 1990.

Davart las contribuziuns finzialas a la pressa dat il quint agiuntà a quest rapport las infurmaziuns necessarias.

Lavur generala d'infurmaziun

Las medias han retschet regularmain infurmaziuns da la LR conc. las fatschentas tractadas.

Sin plaun svizzer han ils meds da massa rapportà vastamain davart il rumantsch, surtut en connex cun la publicaziun e preschentaziun dal rapport QUADRILINGUITAD SVIZRA– PRESCHEMENT E FUTUR: analisas, propostas e recumandaziuns d'ina grupp da lavur dal Departament federal da l'intern (avust) 1989. En quest connex è il rumantsch vegnì mess en discussiun ensemen cun ils ulteriurs linguatgs en Svizra.

Davart la realisaziun da curs da rumantsch en ils meds electronics guarda sura cifra 4.

L'exposiziun ambulanta è vegnida preschentada a chaschun dad infurmaziuns en scolas da la Svizra romanda.

La LR ha organisà las sequentas conferenzas da pressa:

- a chaschun da las radunanzas da delagad(a)s dals 10-6-1989 a Vella e dals 9-12-1989 a Cuira
- preschentaziun dal rapport «LA QUOTIDIANA» da la chasa Stapfer ils 12-10-1989 a Cuira.

Numerus schurnalists han retschet infurmaziuns e documents davart lingua e cultura rumantscha. La documentaziun da pressa rimnada en la LR mussa che l'interess per la dumonda da minoritads e dal rumantsch en spezial persista.

Il secretari è sa participà cun referats u allocuziuns a las sequentas occurrenzas:

- Di d'infurmaziun e furmaziun per ils magisters da la scola claustrala Mustér (referat davart la planisaziun e politica da linguatg en il Grischun triling).
- Preschentaziun dal vocabulari rumantsch grischun tar Langenscheidt a Turitg.
- Dis da studi da students da giurisprudenza a Vuorz.
- Canorta romantscha a Trin.
- «Mondolingua» a Genevra: Debatta davart la convivenza da linguatgs e culturas en Svizra.
- Scuntrada e furmaziun ladina: Discussiun a Bever davart la pressa rumantscha.

– Referat en Club da Rotariers ad Aarau.

Diversas gasettas e revistas svizras portan regularmain ina u pliras paginas rumantschas, p.ex. la gasetta dal Coop, la Terra Grischuna, il Dialog e.a. Ina reportascha pli voluminusa en 4 linguatgs davart cultura e linguatg rumantsch è cumparida l'avust 89 en la revista SCHWEIZ/SUISSE/SVIZZERA/SVIZRA da l'Uffizi naziunal svizzer dal turissem.

10. TEATER RUMANTSCH

Las gruppas ed uniuns da teater giavischan da princip da restar autonomas en dumondas da reschia. Tuttina ha la LR pudì intermediar l'onn passà a diversas gruppas persunas dal fatg che han accumpagnà inscenaziuns u perfin fatg reschia. Da quest servetsch fan adiever oravant tut gruppas novas e betg anc uschè versadas u gruppas che vulan realisar in project pli grond.

Il post da teater vegn consultà activamain. La gronda part da la cussegliaziun sa restrenscha sin la spediziun da tocs per selecziun. L'onn passà èn quai stadas 150 spediziuns cun passa 900 tocs. Daspera ha il post er stuì procurar per translaziuns ed ha intermedià dretgs da represchentaziun e translaziun.

Per l'animaziun e contacts cun las gruppas en las regiuns èn ils collavuratur regiunals LR responsabels (cf. rapport dals collavuratur regiunals). Tenor lur indicaziuns èn l'onn 1989 vegnids giugads radund 40 tocs rumantschs.

Il post da teater rimna ed ordinescha en sia biblioteca specifica tut ils tocs rumantschs, originals e translaziuns. L'onn 1989 èn vegnids integrads 30 tocs novs, q.v.d. er translaziuns u transcripziuns d'in idiom a l'auter. La biblioteca cumpiglia uss ca. 1200 tocs che vegnan mess a disposiziun a las gruppas. Da Tista Murk ha la LR surpiglià ils dretgs e l'ediziun da la retscha LA SCENA. En discussiun è la LR er cun ils proprietaris dals dretgs per la retscha LA TRIBUNA ROMONTSCHA, fundada da sur Carli Fry.

En la pressa rumantscha e tudestga è vegnì infurmà regularmain davart occurrenzas e curs conc. il teater rumantsch. En collavuraziun cun l'Uniun grischuna da teater popular (UTP) cumpara 4 x l'onn in

fegl d'infurmaziun (triling): IL REFLECTUR. L'entschatta da l'onn ha gi lieu en Chasa rumantscha ina conferenza da pressa conc. IL REFLECTUR e l'UTP, sias activitads e sia collavuraziun cun il post da teater LR.

Il MUSSAVIA DRAMATIC III è cumpari la fin d'october 1989. El exista ord trais toms e po vegnir cumplettà cuntinuadamain. Dentant èn puspè scrittas var 80 resumaziuns. Ellas ston be anc vegnir curregidas e stampadas.

Ils contacts cun l'Uniun da teater popular èn intensivs. Annemieke Buob, collavuratura dal post da teater LR, è vicepresidente da la suprastanza UTP. Per intensivar il contact cun las gruppas ha l'UTP organisà ils 7-1-89 ina radunanza per reschissur(a)s e president(a)s a Casti/Alvra, ils 11-1-89 a Zernez; ils 12 fin 15 d'october ha gi lieu in curs intensiv per actur(a)s e reschissur(a)s. La maioritad dals participants eran da gruppas rumantschas. Per l'onn 1990 prepara l'UTP in festival grischun da teater popular. Gruppas rumantschas èn er envidadas.

Vinavant tgira la LR er contacts cun las sequentas uniuns da teater:

SADS Schw. Arbeitsgemeinschaft für das darstellende Spiel in der Schule.

Las discussiuns davart la pussaivladad per realisar las finamiras da la SADS en il Grischun èn intensivadas. Ils 25-10-89 ha gi lieu a Tusaun in prim inscunter da reschissur(a)s, scolast(a)s e manaders/ras da gruppas libras (la gronda part eran da lingua rumantscha). Els han discutà conc. la creaziun dad ina SADS-Grischuna per sa chattar regularmain cun l'intent da barattar experientschas e da sustegnair accziuns chantunalas en quest sectur.

SSCT Societad svizra per cultura da teater.

CIFTA Comité International des Fédérations Théâtrales d'Amateurs de culture latine.

La LR è stada represchentada a l'inscunter annual da la CIFTA ils 26/26 d'avust 89 a Monaco. Ils 27-8-89 era la delegada da la LR er preschenta a l'inscunter annual da la AITA (Associaziun internaziunala da teater d'auturs) a Monaco. Quests inscunters han gi per consequenza contacts cun ils Wallons che vegnan 1990 tar nus.

ZSV Zentralverband Schweizer Volkstheater.

La LR è sortida da la suprastanza dal ZSV, perquai che la collavuraziun cun la UTP ans porta dapli.

Bruno Cathomas ha represchentà la LR a la sesida da la Biennale a Turitg ils 2 da december 1989, organisà dal ZSV. Uschia eran tuttas quatter regiuns svizras represchantadas a questa tschentada.

La collavuraziun cun las uniuns menziunadas ha per consequenza che gruppas rumantschas èn envidadas da sa participar als festivals ed inscunters che questas uniuns organiseschan.

Sustegns speziels ha retschet il 1989 sulettamain Tavau per «Scumbigls grischuns/Bündner Wirren».

La LR cusseglia tenor dumondas ed en collavuraziun cun la Pro Senectute er gruppas da teater per seniors. En collavuraziun cun la LR ha ella envidà la gruppa da teater da seniors, Tusaun, a Zernez per preschentar lur teater. L'intenziun era da motivar da fundar gruppas da seniors en Engiadina. Annemieke Buob ha er gè in prim contact cun impedids che fan teater. En l'avegnir fiss forsa d'intensivar ils contacts e da promover teater cun impedids.

Annemieke Buob ha l'onn passà cusseglià blers magisters d'Engiadina. A tut las scolinas e scolas rumantschas stat er a disposiziun la biblioteca da teater LR. Ella ha specificamain er tocs per scolas e scolinas.

11. CHANT E MUSICA

Sco previs ha la cumissiun da chant da la LR rimnà tar ils cumponists rumantschs chanzuns per il project «ordinatur da chant». Da las 84 chanzuns per chor mixt e 69 per chor viril ch'èn vegnidas tramessas a la LR ha la cumissiun mintgamai tschernì 23 per mintga sparta da chor. Igl è dentant betg stà pussaivel da preschentar l'emprima furniziun da chanzuns sco previs l'atun 89, quai surtut ord motivs che la cumposiziun da las notas e las lavurs da correctura chaschunan dapli lavur che previs. Tenor il stan actual duess l'emprima furniziun uss esser pronta per la primavaira 90. Er qua in grond engraziament a tuttas cumponistas e tuts cumponists ch'han tramess chanzuns per quest project.

La proxima furniziun vegn a cuntegnair ina selecziun da chanzuns ch'èn gia avant maun tar la LR.

Per 1990 è era prevista la 4. ristampa dal cudesch da chant per chor mixt «Laudinella».

12. EDIZIUNS LR 1989

En il post d'ediziuns han pliras midadas da personal difficultà la lavur. Suentar che Bartolomé Tscharner nun è entrà en piazza tenor elecziun ed ha preferì da restar collavuratur regiunal per il territori da la Renania, ha Fabiola Carigiet surpiglià il post d'ediziuns. Da nov è Anna Janki vegnida elegida en quest post. Curt avant ch'entrar en uffizi, ils 2 d'avust, è ella morta en consequenza d'in accident da traffic. Ella repaussia en pasch! Per la fin november ha Fabiola Carigiet bandunà la LR per sa deditgar ad ina nova professiun. Linus Berther ha surpiglià il post d'ediziuns l'entschatta december.

La spediziun vegn procurada dad Amalia Deplazes.

Ediziuns da la Lia rumantscha:

Ovras fundamentalas

Oscar Peer	Dicziunari ladin– tudais-ch (Restampa 3. ediziun, 1540 exemplars)
Vieli/Decurtins	Vocabulari tudestg – romontsch sursilvan (Restampa 3. ediziun, 2240 exemplars)
LR/Gieri Menzli	Curs da rumantsch grischun I Cuors da rumauntsch puter I (adatt. Göri Klainguti) Cuors da rumantsch vallader II (adatt. Constantin Pitsch ed Annetta Ganzoni) Curs da rumantsch surmiran II (adatt. Rita Cadotsch e Rita Ulber Montigel) Cassetta tar il curs rumantsch grischun I

Reproducziun da: Cassetta da lectura tar «Romontsch sursilvan»
da Theo Candinas

Meds d'instrucziun

- Restampa da: Rumantsch en scola I-IV, en divers idioms
Restampa da: Ideas ed impuls (surmiran e puter) dad Anna-
tina Campell per mussar rumantsch en scolina

Cudeschs d'uffants

- div. auturs: KODI, translaziuns en sursilvan da Marionna
Lombriser (10 nrs. dretgs Eiselé, Prilly)
Restampa da: Lisetta vegn puspei sauna / Bettina vain
darcheu sana

Diversas ediziuns

- LR Cudesch da publicaziuns 1989/1990
LR Prospect d'infurmaziun davart il rumantsch gri-
schun en rumantsch, tudestg, talian, franzos ed
anglais
LR Prospect d'infurmaziun davart la Lia rumantscha
en rumantsch, tudestg, talian, franzos ed anglais
LR Rapport annual 1988
LR Supplement spezial en las gasettas rumantschas
dals 8-12-89 «70 onns Lia rumantscha 1919–1989»
LR Materialias da la Scuntrada 1988 a Scuol en 3 toms
LR/Murk La Scena nr. 64: Il chastè dals giats
LR/Murk La Scena nr. 64: Tredischin
LR/Divers MUSSAVIA DRAMATIC III (guarda cif. 10.6.)
Restampa da: Le pays rheto-romanche (2. ediziun, 1000 exem-
plars)
LR: 20'000 tatgaders «RUMANTSCH – LINGUA
SVIZRA»

Carnets OSL

Chatrina Filli C. Hersche/ Emma Spinas-Signorell Daniela Caspar-Steier/ Margrit Brenn-Demarmels U. Wiese/ Gion Risch Cantieni Esther Bigliel Felix Giger e.a./ Peter Haas H.Slesar/Anna Pitschna Grob-Ganzoni Men Rauch/Flurin Bischoff	Il proverbi teis cumpogn (OSL nr. 1678) Igl musicants da Brema (OSL nr. 1850) Te ed igls animals (OSL nr. 1851) La prinzessa sainza sien (OSL nr. 1852) Neu cun mei (OSL nr. 1853) Praulas dils Indians (OSL nr. 1854) Sammy e 1'801 (OSL nr. 1856) Il nar da Fallun (OSL nr. 1857)
---	--

*Rapport dal president da la cumissiun redacziunala rumantscha
per carnets OSL*

Exteriuramain n'hai betg dà grondas midadas l'onn 1989. La producziun è succedida sco ils onns passads ed era il modus da duas sedutas da redacziun ad onn è restà.

Per motivs tecnicos, e betg per culpa da la redacziun, èn ils otg carnets novs cumparids pir tard l'atun. La redacziun è intervegnida en questa chausa, e per il futur duessan tals incaps esser evitabels. Malgrà quai è la vendita stada fitg buna.

Domenica Steier-Brenn è ussa daventada definitivamain la redactura per la part surmirana. Ella è successura da Linard Candreia che ha, essend engaschà autramain, betg vulì reprender ses pensum suenter in congedi da trais onns. Linard è stà in commember fitg activ e fidà e nus al avain laschà partir navidas. Nova persuna da contact tar la Lia rumantscha è uss Linus Berther.

Cun Francois G. Baer dal secretariat a Turitg dispona la redacziun era d'ina persuna cumpetenta en fatgs d'illustraziun. El stat adina a disposiziun per dumondas e cussegls e procura entaifer l'entira producziun OSL per «la lingia».

Augustin Manetsch

* * *

Ediziuns en preparaziun

Il 3. tom da la «Istorgia da la litteratura rumantscha, Funtaunas III». Il titel da quest tom: «Da la revoluziun franzosa a l'avertura litterara» da Gion Deplazes.

Il «Manuel pratique de romanche» (RR4) da Ricarda Liver è exhaust e vegn ussa curregì e preparà per ina 2. ediziun revedida.

Il 2. tom da «L'istorgia dals Rumantschs» en comics» da Peter Haas/Alexi Decurtins/Felix Giger.

La cuntinuaziun dal «*Curs da rumantsch grischun*» da Gieri Menzli. En il medem mument succeda era l'adattaziun dal *curs en ils differents idioms*. En preparaziun è era ina adattaziun dal curs rg per interessents da linguatg franzos ed evtl. talian. Tar il curs I vegnan preparadas cassetas cun las lecturas e singuls exercizis.

In cudesch da la retscha HALLWAG cun il titel: «*Flurs da prada*» «*Tecnica II*», glista da plets illustrads tenor DUDEN

«*Vocabulari administrativ-giuridic*». Cun las materialias cumpletas anc avant maun (per ca. 30 ex.) vegn quest'ovra edida en furma da cudesch.

«*Vocabulari rumantsch ladin (vallader) – franzos e franzos – ladin (vallader)*» da Gilbert Taggart, Montréal.

Il cudesch d'uffants «*ZVAC*». Autura ed illustratura: Marietta Bearth-Augustin. Ediziun: 1000 ex. ladin/surmiran e 1000 ex. sursilvan/sutsilvan.

Restampa dal cudesch d'uffants «*Las aventuras da Florett*» cun artgas gia avant maun. Autur: Bistgaun Cathomen, illustratur: Linus Flepp. Ediziun: 340 ex. sursilvan/ladin e 120 ex. surmiran/sutstilvan.

«*Ideas ed impuls per mussar rumantsch en scolina*» dad Annatina Campell en versiun sursilvana da sora Florentina Camartin.

Restampa dal cudesch da chant per chor maschadà «*Laudinella*».

Restampa dal cudesch d'uffants «*La fuigia dil Stoffel*» da Theo Candinas cun illustraziuns da Christian Gerber ed Erwin Gansner.

Restampa dal «*Vocabulari romontsch sursilvan – tudestg*» da Vieli/Decurtins.

Restampa dal cudesch d'uffants «*La cufla gronda*» dad Aluis Carigiet e Selina Chönz.

Educaziun sexuala: «*Peter, Ida e Minimum*» da Fagerström/Hanson (Chasa editura Otto Maier, Ravensburg)

«*Zircus Barbado/Zircus uors zochus*», cudeschet cun chanzuns e gieus per las scolinas (tenor «Zottelbär»).

Per 1991 èsi previs d'edir in'agenda rumantscha.

CONTRIBUZIUNS PER EDIZIUNS A:

Paul Zuan	Drama al Lej da la Tscheppa
Uniun rumantscha da Surmeir	Rosas e spegnas IV da Gion Not Spegnas
Uniun rumantscha da Surmeir	Steilas e polvra dad Antonia Sonder
Uniun dals Grischs	Michel tranter mazza e martè, trans. da Jacques Guidon
Renania	Ovras cumplettas da Curo Mani, tom 1
Renania	Ovra poetica da Riget Bertogg
Romania	Paun cucu da Vic Hendry
Romania da giuventetgna	Talina
Romania da giuventetgna	Collecziun da texts litterars
Brigitte Schärer	Gunnar – ina historia de cavals
Gion Peder Thöni	Pasch e giustia
Desertina	O Dieus pertgiri da Donat Cadruvi

Propagaziun e vendita da publicaziuns

Durant l'onn 1989 è la LR stada preschenta a differentas exposiziuns per preschentar la purschida da cudeschs rumantschs e per promover la vendita.

- Per l'emprima giada è la LR stada represchentada a Genevra a l'exposiziun «Salon international du livre et de la presse» (26-4 fin 30-4-89), a la quala in grond dumber da visitaders han mussà lur interess per cultura e linguatg rumantsch. Als Rumantschs ed amis da Genevra e conturn in cordial engraziament per lur agid e collavuraziun.
- L'entschatta fanadur è la LR stada preschenta durant in di cun cudeschs e publicaziuns rumantschas a la «Schweizer Kleinverlagsmesse» a Turitg.

- A l'exposiziun da mastergnants EX'89 a Mustér è la Romania stada preschenta er quest onn. La LR ha sustegnì quest'acziun cun metter a disposiziun cudeschs, brochuras e material da propaganda.
- Curt avant Nadal ha la LR fatg differentas acziuns da vendita. En spezial è vegnì offerì ovras en rumantsch grischun, ediziuns novas da la LR e publicaziuns da la Fundaziun Retoromana Laax.

En collavuraziun cun la chasa editura Langenscheidt è il «*Pledari rumantsch grischun – tudestg / tudestg – rumantsch grischun*» vegnì restampà en la furma dals vocabularis Langenscheidt. La LR ha procurà per ils novs texts d'introducziun ed ha cumprà 1000 ex. per la rivendita. La restampa tar Langenscheidt ha remplazzà ina restampa tras la LR.

Antiquariat da cudeschs rumantschs

Da nov ha la LR installà in antiquariat. Per quest antiquariat valan las sequentas directivas, decididas da la suprastanza LR:

1. *L'antiquariat LR duai per regla lavurar tenor principis mercantils.*
2. *La LR na duai betg simplamain surpigliar tut ils cudeschs vegls che vegnan offerids, mabain selecziunar tenor pussaivladad da rivendita e far in pretsch che pussibilitescha in gudogn en connex cun la vendita.*
3. *La LR duai da princip cumprar ils cudeschs per la rivendita e betg surpigliar talas incumbensas en cumissiun.*

Davart la cumpra da cudeschs ord relaschs privats etc. per l'antiquariat decida la suprastanza sin proposta dal post d'ediziuns. Ils pretschs da la rivendita fixescha il post d'ediziuns tenor principis mercantils.

Per la rivendita, resp. distribuziun ha la LR surpiglià ils sequents titels:

- Schmid Heinrich Eine einheitliche Schriftsprache:
Luxus oder Notwendigkeit?
(Istitut Ladin Micurà de Rü)
- Billigmeier Robert H. Land und Volk der Rätoromanen.
Eine Kultur- und Sprachgeschichte.
(Huber, Berna)

- Chasa editura Fontanivas cudeschs per l'antiquariat LR
- Gion Deplazes cudeschs per l'antiquariat LR

Furniziuns gratuitas e regals da cudeschs

Diversas bibliotecas e scolinas han retschet ediziuns da la LR gratuitamain per cumplettar lur collecziun u per installar bibliotecas novas. A suandantas instituziuns ha la LR surdà durant l'onn 89 cudeschs gratuits:

- Biblioteca Flem
- Festa da diplomaziun da las mussadras rumantschas
- Mussadras da las Dolomitas
- Collège Claparede, Genevra
- Biblioteca d'uffants a Lavin

Ultra da quai regala la LR atgnas ediziuns sco premis da tombolas, per concurrenzas e.a.v.

Per la summa da ca. frs. 5'000.– ha la LR furnì cudeschs ad universitads e persunas privatas a l'ester. Quest import va a quint da la Pro Helvetia.

Per las bibliotecas communalas èn vegnidas restampadas las materialias da registraziun e controlla che vegnan messas a disposiziun gratuitamain.

L'inventari per la fin da l'onn mussa ch'in grond dumber da cudeschs empleneschia ils tschalers en chasa rumantscha. Ils cudeschs avant maun vegnan tenor pussaivladad scrits giu en la contabilitad.

13. CONTACTS/AUTORITADS

Ils contacts cun la basa prova la LR da tgirar cun ina infurmaziun permanenta en las medias. Ina lavur speziala en quest sector prestan las uniuns regionalas cun lur collavuratur. Cun stans d'infurmaziun e da cudeschs en exposiziuns da commerzi ed a chaschun da festas da chant e musica, cun inserats en revistas e programs dad uniuns da divers gener e cun preschientscha dad exponents tar diversas occurrenzas tschertga la LR regularmain contact cun il pievel rumantsch.

Contacts cun las autoritads

Autoritads federalas

La LR è sa participada ad ina dieta a Berna davart ils linguatgs naziunals en l'administraziun federala. A chaschun da questa dieta è la posiziun speziala dal rumantsch sco lingua minoritara da la Confederaziun vegnida punctuada. En plirs secturs pon ins constatar megliurs sin fundament dal nov art. 14, al. 3 da la lescha federala da publicaziuns. Sin fundament da questa lescha e da disposiziuns dals departaments vegnan realisadas en rumantsch:

- las decleraziuns per las elecziuns e votaziuns federalas
- ediziuns da brochuras d'infurmaziun dad uffizis federals
- las materialias per l'uffizi civil, per il register da commerzi, e.a.
- las inscripziuns en rumantsch sin ils edificis federals en territori rumantsch e sin ils uffizis centrals a Berna
- las inscripziuns en rumantsch sin ils chaus da las brevs dals departaments e dals uffizis federals
- las materialias da lavur necessairas per las unitads militarass cun schuldada rumantscha.

Sin fundament dad ina dumonda sa declera la cancellaria federala pronta dad examinar, co ch'ins pudess integrar en ses servetsch per terminologia era in servetsch rumantsch. La LR aveva dumandà posts da lavur stabels per rumantsch en quest servetsch terminologic federal. Sin fundament da discussiuns e dad in concept vulesch ins rinforzar la collavuraziun en il sectur da la terminologia. En quest connex stuess era il post da translaziun chantunal vegnir integrà che ha surpiglià da nov las incumbensas da translaziun per la Confederaziun.

Contacts cun il chantun Grischun

A la regenza u a departaments ed uffizis èn vegnidas inoltradas las sequentas dumondas:

- Discussiuns conc. acceptar il preventiv LR per 1989. La LR ha sut-tamess a la regenza tenor la decisiun da la 2. radunanza da delegad(a)s 1988 in preventiv che preveseva in deficit da fr. 165'480.–. Sin fundament dad ina expertisa da finanzas ha la regenza declerà da na pudair acceptar in preventiv da la LR cun in deficit en questa

dimensiun e proponì da mantegnair il deficit en la summa da radund 3% da las expensas totalas. En discussiun cun ils parsuras dals departaments da cultura e finanzas han ils exponents da la LR pudì preschentar a la regenza ina soluziun che pussibilitescha da mantegnair il deficit en il rom fixà da la regenza, senza reducir las activitads da la LR, dentant cun far adiever da reservas da finanzas tenor la bilantscha da la LR.

- Dumonda per in'adattaziun da las contribuziuns federalas e chantunalas a la chareschia. En sia dumonda dals 7 da zercladur 1989 ha la LR declerà ils motivs per la mancanza da finanzas: la chareschia subentrata da 1984–1989 ed acziuns supplementaras indispensablas pervia dals svilups permanents en il territori linguistic. En l'istanza è er vegnida messa en discussiun ina repartiziun d'incumbensas tranter chantun e LR. Sa basond sin las indicaziuns dadas ha la suprastanza – en cunvegna cun il cussegl LR – dumandà d'adattar la contribuziun chantunala e federala da fr. 2'000'000.– a la chareschia entrada dapi l'entschatta 1984 fin la fin 1988. Sulettamain cun ina tala adattaziun possia la LR satisfar a las novas dumondas e garantir la cuntinuitad da las lavurs. Deplorablamain nun è la dumonda da la LR vegnida integrada en il preventiv chantunal per 1990. En connex cun la tractaziun dal preventiv LR en suprastanza e cussegl han ulteriuras discussiuns gì lieu cun ils schefs dals departaments da cultura e da finanzas. La finala ha la regenza decidì per 1990 ina contribuziun speziala da fr. 50'000.– per l'ediziun dad Ars Helvetica ord il fondo da lotterias, ina contribuziun speziala da fr. 100'000.– per las lavurs vid ils vocabularis regiunals e la pussaivladad da far in deficit da 3% da la summa entira en il preventiv 1990. La LR dumonda la regenza da garantir per il preventiv 1991 l'augment giavischà da las contribuziuns, quai er en discussiun cun las autoritads federalas. La Lia rumantscha dumonda da pudair participar a las discussiuns sin plaun chantunal e federal.
- Dumonda repetida per in sustegn vi da la translaziun dad Ars Helvetica. La dumonda è vegnida lugada en connex cun la decisiun allegada sura.
- Sin fundament dad ina dumonda ha l'Uffizi da sport chantunal contribuì per la preparaziun da la terminologia dal med d'instrucziun gimnastica e sport e sport en scola. Ina ediziun da questa terminologia è prevista per 1990.

- La LR ha suttamess ina posiziun ad ina grupp da deputads conc. l'installaziun dad in'indriz per translaziun simultana en il cussegl grond dal chantun Grischun.
- En la sessiun da november/december ha Jon Plouda inoltrà in postulat conc. la promoziun linguistica en il Grischun (cf. text sut «documents» a la fin da quest rapport).
- Sin fundament dad ina dumonda da consultaziun ha la Lia rumantscha prendì posiziun davart ina fundaziun per telematica en il Grischun. Ina tala fundaziun per promover l'applicaziun da la telematica, per cunfinanziar infrastructures necessarias, per realisar projects da pilot e coordinar las diversas stentas en il sector da la telematica vegn beneventada. En spezial considerescha la LR l'influenza da la telematica en il sector linguistic. Ina nova fundaziun stuess perquai en spezial er tegnair en egl las repercussiuns da questa nova tecnologia da communicaziun sin la situaziun linguistica. La LR documentescha da princip l'interess da sa participar ad ina tala fundaziun. Quai pudess pir succeder sin fundament dals statuts da fundaziun.
- Tenor l'urden vertent èn vegnidas inoltradas al chantun instanzas cun preventiv e program per la scolaziun da creschid(a)s.
- La LR ha suttamess a la regenza per mauns da las autoritads federalas program da lavur e preventiv, rapport annual e quint LR.
- Cun cuss.guv. Brändli han già lieu discussiuns conc. la translaziun dal «MODEL LESCHA DA CONSTRUCZIUN».
- Per inscripziuns, translaziuns, resguard dal rumantsch en ils uffizis, per curs, finanzas, urdens administrativs etc. è la LR en contact oral cun divers exponents da l'administraziun chantunala.

Contacts cun auters chantuns

- Il chantun da *Genevra* ha retschet rapport davart l'adiever da sia contribuziun per 1988 ed ha decidì sin fundament dad ina documentaziun detagliada da la LR ina contribuziun da fr. 50'000.– er per 1989.
- Cun deputads dal chantun *Friburg* (S.Rebetez e E.Jutzet) han già lieu discussiuns conc. ina moziun davart sustegn per il rumantsch. En sia resposta ha il cussegl da stadi dal chantun Friburg (regenza) respundì ch'il sustegn dal rumantsch saja da princip in pensum da

la Confederaziun, ch'il chantun Friburg haja dentant adina manifestà ses interess e ses sustegn per las minoritads linguisticas e ch'el veglia en quest senn er intervegnir il mument opportun tar las instanzas federalas. En spezial renviescha il cussegl da stadi a las prestaziuns dal chantun Friburg a favur dal rumantsch a l'universidad ed en spezial a l'intenziun da crear in post per in professer ordinari a l'universidad. Bainvulentamain s'exprima la regenza dal chantun Friburg er en vista ad ina subvenziun unica per promover ina quotidiana rumantscha. Ina decisiun definitiva po dentant pir vegnir prendida sin fundament dad ina examinaziun approfondada da las actas respectivas per ina tala quotidiana. La moziun è vegnida acceptada sco postulat.

- Cun l'uffizi chantunal da statistica dal chantun *Tessin* èn vegnidas discutadas dumondas en connex cun la dumbraziun federala dal pievel 1990. En questa dumonda han era gè lieu discussiuns cun l'uffizi federal da statistica.

Contact cun vischnancas e citads

Contacts permanents cun las vischnancas tgeran da princip ils collavuratur regional. Els sa scuntran cun suprastanzas communalas e dattan er orientaziuns en radunanzas localas e communalas. La LR sezza ha tgerà ils sequents contacts speziels cun vischnancas e citads:

- En l'Engiadina ha il collavuratur regional organisà in curs da linguatg per chanzlists.
- Cun las vischnancas al cunfin dal linguatg cun scolas fundametalas tudestgas ed instrucziun supplementara da rumantsch è la LR stada en contact tenor quest rapport, cif. 3.
- En vista a la SCUNTRADA 1991 han ins gè contact a scrit u oral cun las vischnancas da Laax, Flem, Falera, Sagogn, Breil e Mustér.
- Cun incumbensads da la vischnanca da model da communicaziun da *Mustér* han ins discutà en 2 sedutas il project per colliaziun cun datas en il sector da las bibliotecas.
- Cun la citad da *Glion* ha la LR gè contact en connex cun las festivitads «700 onns marcau da Glion».
- Cun la citad da *Cuira* è vegnida discutada la contribuziun municipal per las scolinas rumantschas. En il rom dal preventiv 1990 è

vegnì decidì in augment da la contribuziun da fr. 60'000.– sin fr. 75'000.– per satisfar a l'augment da la chareschia.

- A l'uffizi da cultura da la citad da *Genevra* stat la LR a disposiziun sco post da contact per in project «COMICS 91».
- A la citad da *Turitg* ha la Lia rumantscha suttamess la dumonda d'augmentar la contribuziun da fr. 5'000.– a la Lia rumantscha, almain en il rom da la chareschia subentrada ils ultims onns. La citad da Turitg vul prender posiziun pir 1990 en chaussa. I sa tracta d'ina contribuziun che Turitg dat a la LR dapi che las ovras electricas da Turitg han realisà lur projects en territori rumantsch.
- Ensemen cun la Centrala da dunnas dal Grischun, cun la PGI e la Walservereinigung collavura la LR per la dieta d'exponents da las vischnancas grischunas cun main che 200 abitants. Quest onn ha la dieta tractà dumondas dal terren e dals abitadis per la populaziun che vul restar u sa domiciliar en vischnancas pitschnas.

Revisiun d'art. 116 CF

La lavur da la grupp federala d'experts per la revisiun d'art. 116 da la constituiun federala (CF) è vegnida terminada.

A chaschun dad ina conferenza per las medias ha cusseglier federal Flavio Cotti preschentà a Berna l'entschatta settember il rapport QUADRILINGUITAD SVIZRA – PRESENT E FUTUR cun analisas, propostas e recumandaziuns da la grupp da lavur dal Departament federal da l'intern per la politica da linguatgs en Svizra. Quest rapport cuntegna ina preschentaziun detagliada dal svilup istoric e da la situaziun odierna dals linguatgs en Svizra, ina preschentaziun da l'urden giuridic dals linguatgs en la Confederaziun ed ina survista da la problematica da la situaziun actuala e probablmain er futura dals linguatgs en Svizra. En spezial vegnan formuladas finamiras d'ina politica da linguatgs svizra e propostas per ina revisiun d'art. 116 da la constituiun federala (cf. propostas sut «documents» a la fin da quest rapport). Cun recumandaziuns davart l'adiever e la preschientscha dal linguatg en singulas domenas dat il rapport er numerus impuls per l'activitad da las societads linguisticas. Il rapport è cumparì entirmain en rumantsch.

Suprastanza e cussegl LR han sa laschà infurmar davart il rapport ed han mess quel en consultazun tar las uniuns afiliadas. La posiziun

per mauns da las autoritads federalas vegn formulada a l'entschatta da 1990 sin fundament dals rapports da las uniuns allegadas.

Gruppa da lavur per las regiuns linguisticas dal Grischun

Parsura e secretari sa participeschan a la gruppa da lavur per las regiuns linguisticas dal Grischun. Questa gruppa ha salvà durant l'onn da rapport 4 sedutas e surtut discutà, sin fundament dad in inventari da lavur, aspects principials da la politica da linguatg en il Grischun e da las pretensiuns e propostas da las diversas regiuns.

Contacts cun autoritads ecclesiasticas e cun las Baselgias

Cun las autoritads ecclesiasticas e cun las Baselgias mantegnan ils collavuratur regiunals ils contacts permanents. La LR ha previs ina discussiun da princip davart contribuziuns per ediziuns ecclesiasticas, fin oz nunpussaivlas sin fundament d'art. 3 dals tschentaments LR che fixescha:

«En fatgs ed interess politics e confessiunals è la LR neutrala e declera quai per princip. Las singulas societads han il dretg dad impunder subsidis che derivan da la LR per la stampa da cudeschs per il servetsch divin. Per autras publicaziuns u intents da natira religiusa-confessiunala nun astgan meds da subvenziun vegnir duvrads.»

En vista a l'impurtanza da las ediziuns ecclesiasticas per il mantegniment dal rumantsch e da l'engaschament da las Baselgias en quest sector s'impona ina discussiun da princip davart questa determinaziun en ils tschentaments LR.

A chaschun d'ina seduta a Mustér ha la suprastanza gè chaschun da sa scuntrar cun l'avat da la claustra e cun P. Ambros Widmer e da prender invista en la biblioteca da la claustra, installada da nov.

Contacts cun diversas instituziuns

La *fundaziun Planta* e la *fundaziun Retoromana* han retschet contribuziuns per lur curs da stad. Il *legat Cadonau* sustegna la LR cun

contribuziuns per ediziuns en sursilvan ed en spezial ha el decidì ensemen cun Romania e Renania da procurar per ina reediziun dal vocabulari da Vieli/Decurtins: sursilvan-tudestg.

Cun ils exponents dad *uniuns rumantschas ordaifer il territori* ha gì lieu ina dieta ils 2-12-89 a Berna. Cun questa chaschun ha ina grupp da lavur dals Rumantschs en la Bassa (Dumeni Capeder, parsura, Anna-Cilgia Vital, Gian Guolf Bardola, Sigisbert Lutz) preschentà ses rapport davart l'integraziun dals Rumantschs en la Bassa en il moviment rumantsch. A chaschun da la medema dieta è vegnida decidida ina resoluziun concernent dapli emissiuns rumantschas da radio en la Bassa. (cf. «documents» a la fin da quest rapport). Las discussiuns cun las uniuns rumantschas en la Bassa davart ina integraziun dad ina delegaziun en la radunanza da delegad(a)s da la LR duaian cuntinuar 1990. La LR ha tut interess da mantegnair buns contacts cun ils Rumantschs ordaifer il territori che furman ina part impurtanta e da princip integrala da la Rumantschia.

Contacts per rumantschaziuns

Cun differents distribuiders da text per il territori rumantsch (bancas, segiranzas, distribuiders da victualias e raubas, biros da propaganda, etc.) han gì lieu discussiuns e correspundenzas conc. in resguard dal rumantsch per lur texts ed inscripziuns sin pachettaschas, derasadas en territori rumantsch. Per pudair prestar sin quest sector ina lavur efficazia stuess la LR almain per in temp pudair metter a disposiziun ina persuna che mantegna permanentamain il contact cun questas instituziuns. Per la derasaziun ed implementaziun da linguatg giogan gist quests distribuiders da texts ina rolla impurtanta. Auter che avant paucs decennis vegnan oz adina pli bleras scrittiras producidas ordaifer il territori ed importadas. Gist questas scrittiras stuessan er tegnair quint da lur influenza sin l'adiever da linguatg en nossas regiuns.

Cun ina intervenziun speziala ha Adolf Flury cuntanschì ina rumantschaziun en l'Uniun svizra per apiculturs.

Ina novaziun impurtanta ha la Banca chantunala grischuna realisà cun resguardar il rumantsch sper ils auters linguatgs sin ils formulars ils pli derasads. En quest sector han era las bancas da Raiffeisen fatg lavur da pionier ils ultims onns.

*Contacts cun la PRO GRIGIONI ITALIANO e la
WALSERVEINIGUNG*

Cun la *Pro Grigioni Italiano* e la *Walservereinigung* tgira la LR contacts permanents e discutescha diversas activitads culturalas. En spezial han ins prediscutà ina participaziun a la SCUNTRADA RUMANTSCHA 1991 che duess avair lieu sut il titel trilinguitad grischuna e quadrilinguitad svizra. Cun las secziuns dal Puschlav da la PGI han exponents da la LR, da l'Uniun dals Grischs, da l'Uniun rumantscha da Surmeir e da la Renania discutà propostas da collavuraziun per 1990. Questas prevesan:

- in feagl d'infurmaziun per emprender ad enconuscher in l'auter
- in viadi da Rumantschs en il Puschlav ed en la Valtellina per rinforzar ils contacts vicendaivels
- ina scuntrada a Beiva durant l'onn 1990 (chors ed uniuns culturalas)
- in lavuratori linguistic/in champ da classas en il Puschlav durant la stad 1990
- in barat cultural tranter l'Italianitad grischuna e la Rumantschia surtut durant 1991.

La LR ha participà a las occurrenzas en connex cun il «Internationales Walsertreffen» a Tavau.

*Contacts cun la CUMINANZA GRISCHUNA DA LAVUR CUDESCHS
PER LA GIUVENTETGNA (CGCG)*

L'onn 1967 ha la LR mess ensemen ina glista cun tut ils cudeschs per giuvenils ch'existevan da lez temp en rumantsch. Quai è succedì sin proposta da la CGCG. La glista da l'onn 1967 mussa 17 titels da cudeschs e 39 differents carnets da l'Ovra svizra da lectura per la giuventetgna (OSL/SJW). Sin fundament da quest prim inventari da la lectura rumantscha per la giuventetgna ha la CGCG silsunter sustegnì per insaquants onns l'ediziun da cudeschs rumantschs per giuvenils. Ils contacts tranter la CGCG e la LR existan pia davent da la fundaziun da quella fin il di dad oz. Adina puspè han lieu sentupadas tranter represchentants d'omaduas organizaziuns per discutir davart propagaziun ed acziuns cuminaivlas a favur dal bun cudesch per la giuventetgna.

Actualmain represchenta Erwin Ardüser, collavuratur da la LR, la Rumantschia en la suprastanza da la CGCG. L'onn 1989 è el daventà successur da Sur canoni Christian Monn ch'ha tgirà quests contacts durant 21 onns.

Contacts ordaifer la Rumantschia

En il rom da l'usità ha la LR tgirà numerus contacts cun organisa-ziuns naziunalas ed internaziunalas.

- Christian Joos represchenta la LR en la *QUARTA LINGUA* che sustegna acziuns da rumantschaziun e l'ediziun dad Ars Helvetica.
- Dunna Heidi Derungs-Brücker represchenta la LR en la *Societad svizra per minoritads* che tematisescha dumondas da purtada generala per las minoritads en Svizra, en spezial er per la Rumantschia en connex cun il rapport QUADRILINGUITAD SVIZRA – PRE-SCHENT E FUTUR.
- Represchentants da la LR sa participeschan ad occurrenzas dal *Forum Helveticum*.
- La *Pro Helvetia* sustegna divers projects rumantschs tenor las indicaziuns en il quint LR.
- Nova impurtanza retschaiva l'*Uniun federalistica da las communitads etnicas europeas* (UFCE/FUEV) en connex cun l'avertura da la Svizra vers l'Europa. En quest connex vegn la Rumantschia a stuair ponderar, sco ch'ella vul proceder ed en tge structuras organisatorias ella po preschentar sia posiziun sco minoritad naziunala. En l'organisaziun da giuventetgna da las cuminanzas etnicas europeas (GCEE) è signur Duri Denoth vegnì elegì sco cassier e viceparsura. Al seminari da Pasca a Leck en Frisonia è ina delegaziun rumantscha stada preschenta. Jon Domenic Parolini e Duri Denoth han participà al congress da naziunalitads «40 onns FUEV/UFCE» a Versailles.
- Cun il *Biro europeic per las linguas main derasadas* (The European Bureau for Lesser Used Languages/Le Bureau Européen pour les langues moins répandues) è la LR en contact tras il BULLETIN respectiv.
- La LR è era en contact cun l'*Associazion internaziunala per la defensiun da linguas e culturas smanaschadas* (Association Internationale pour la Défense des Langues et des Cultures Menacées A.I.D.L.C.M.).

- Cun la *Chasa Stapfer* ha la LR tgirà contacts intensivs durant l'onni da rapport, quai surtut en connex cun l'elavuraziun dal rapport davart la Quotidiana. La chasa Stapfer ha prestà gronda lavur en quest connex e mess a disposiziun tut ils meds necessaris per finanziar las lavurs da la gruppa allegada (cf. cif. 9.).
- La *SAB* (Gruppa svizra per las regions da muntogna) ha collavurà cun la LR per l'ediziun da l'infurmaziun mensila en rumantsch.
- A la radunanza da la *Pro Raetia* è la LR stada represchentada tras cunsuprastant Giusep Capaul. La Pro Raetia preveda per 1990 ina dieta en il Puschlav davart ils linguatgs en il Grischun. L'intenziun da la Pro Raetia da resguardar er il rumantsch en sias infurmaziuns en la Terra Grischuna vegn realisada sporadicamain.
- A la 14avla «*Scuntrada da las gruppas etnicas dals pajais vischins*» a Sopron en Ungaria ha suprastant Gion Pol Simeon represchentà la Rumantschia. La scuntrada ha tractà la tematica «Dretgs umans e minoritads».
- La *fundaziun «Kloster Viktorsberg»* a Bregenz installescha in «Institut für Rätoromanistik» che duess perscrutar il passà (reto-) roman da la regiun Vorarlberg.
- Per in simposi dal *NORDFRIISK INSTITUT* en la Frisia dal nord sper Flensburg davart minoritads ha la LR intermedià ina referenta dad ina università tudestga.
- Davart participaziuns ad occurrenzas tar ulteriuras instituziuns guarda cifra 8.

Relaziuns cun ils Ladins da las Dolomitas e cun ils Furlans

Il chor maschadà da Donat ha participà al 4. «Di dla ciantia ladina» a Urtijëi. Al 13avel «Di cultural ladin» a Cortina davart il tema: «Quai è noss dachasa – ma è quai anc il noss?» n'ha la LR betg pudì participar. Per la SCUNTRADA 1991 tschertga la LR danovamain la pussaivladad d'envidar ina delegaziun dals Ladins.

Ad Udinè ha gì lieu in simposi internaziunal davart il tema «Aspects metodologics e teoretics per il studi dal plurilinguisssem en ils territoris da las Alps-Adria». La LR ha intimà exponents dal rumantsch a las universitads da participar a quest simposi.

L'istitut ladin Micurà de Rü ha mess a disposiziun a la Lia rumantscha in dumber da la publicaziun dal referat da Heinrich

Schmid «Eine einheitliche Schriftsprache: Luxus oder Notwendigkeit?»
A l'istitut Micurà de Rü ha la LR furnì per las vischnancas en Val Gardaina e Val Badia 10 exemplars dal vocabulari administrativ-giuridic. Il secretari ha visità l'istitut ladin Micurà de Rü a San Martin en Val Badia.

Lavurs e contacts scientifics

Il secretari ha collavurà en la *gruppa d'experts per il project naziunal da retschertga 21* (PNR 21): Pluralissem cultural ed identitad naziunala. En il rom da quest project èn diversas lavurs vegnidas realisadas davart dumondas dals linguatgs e da l'identitad en Svizra. Las lavurs stattan en la fasa finala e vegnan preschentadas 1990 e 1991 a la publicitad. En spezial èn era ils aspects da l'animaziun culturala, da l'interpendenza tranter economia e svilups linguistics e culturals e da l'internazionalisaziun da la societad vegnids tractads.

En il rom da quest project ha il secretari collavurà per il project da prof. R. Schläpfer da l'universitad da Basilea davart il tema:

Linguatgs en Svizra. Quest project, che tracta la situaziun linguistica en Svizra sin fundament da vastas retschertgas represchentativas tar ils recruts e giuvenils, resguarda er aspects centrals dal rumantsch en ses territoris, da las relaziuns tranter las regions linguisticas e da la planisaziun da linguatg. La lavur duai cumparair en la retscha da las lavurs dal project naziunal da retschertga nr. 21.

Cun *l'Academia svizra per ciencias umanas* discutescha la LR davart in colloqui scientific per 1991 conc. la tematica: linguatgs da standard ord vista globala. Previs è quest colloqui en il Grischun durant la 3. emna d'avrigl 1991. Il colloqui duess esser destinà per ina discussiun scientifica davart la problematica da standardisaziun da linguatg, duess dentant er esser avert ad in publicum pli vast per infurmaziun generala.

Success ha purtà l'intervenziun da la Lia rumantscha conc. l'ediziun dad in tom dal LEXICON ISTORIC SVIZZER (HLS: Historisches Lexikon der Schweiz) en rumantsch. La *fundaziun HLS* è pronta dad edir en in tom cun il titel «LEXICON ISTORIC RUMANTSCH» (LIR) tut ils artitgels che pertutgan u han ina connexiun speziala cun il Grischun. Questa ediziun dat la pussaivladad da realisar ina terminologia coerenta e differenziada per il sector da l'istorgia.

Sin dumonda da la fundaziun per la realisaziun dal LEXICON ISTORIC SVIZZER stat la LR a disposiziun per cussegliaziun linguistica per la redacziun dal tom rumantsch LEXICON ISTORIC RUMANTSCH (LIR).

La fundaziun SCIENZA E GIUVENETGNA retschaiva ina contribuiziun per premiar lavurs rumantschas u davart il rumantsch. La contribuiziun vegn dada sin fundament da l'expertisa da la fundaziun allegada.

Cun la redacziun dal LEXICON SVIZZER 91 (Mengis/Ziehr) collavura la LR per ils chavazzins davart la Rumantschia.

14. SCUNTRADA RUMANTSCHA 1991 E 700 ONNS CONFEDERAZIUN 1991

Sin proposta da Romania e Renania han ils gremis da la LR fixà Laax sco center per la SCUNTRADA che duai avair lieu dals 5 als 11 d'avust 1991. Cun exponents dal radio rumantsch e da las regions han ins discutà davart l'opportunitad da 1991 sco onn per la SCUNTRADA en vista a las numerusas ulteriuras occurrenzas quest onn.

Cunquai che la Rumantschia nun è resguardada spezialmain en las occurrenzas naziunalas e chantunalas consideresch'ins ina SCUNTRADA RUMANTSCHA 1991 inditgada e necessaria. La SCUNTRADA duai cuntinuar en program e cuntegn las experientschas fatgas a Savognin (1985) e Scuol (1988) e metter accents spezials sin la trilinguitad grischuna e la quadrilinguitad svizra. Per resguardar l'aspect da la trilinguitad grischuna è la Lia rumantscha entrada en contact cun la PGI e la Walservereinigung che han declerà lur interess e lur prontadad da collavurar. Conc. il resguard da la quadrilinguitad svizra quinta la LR da pudair collavurar cun l'ACZIUN DA SENTUPADA 1991 a Soloturn, da la quala il parsura LR è er vicepresident. La LR è entrada en discussiun cun las vischnancas pertutgadas ed ha sviluppà emprims organigrams d'organisaziun.

Cun l'organisaziun da «700 ONNS CONFEDERAZIUN 1991», en spezial cun il biro dal delegà, ha la LR contacts surtut tras lavurs da translaziun. La LR nun è vegnida consultada en connex cun disposiziuns e preparaziuns da program. Cun l'incumbensada grischuna per ils 700 ONNS CONFEDERAZIUN existan contacts sporadics. En spe-

zial han ins discutà cun il manader da project per la FESTA DA LA SOLITARITAD plans ed ideas per questa occurrenza che tanghescha spezialmain il Grischun e la Rumantschia. Il manader da project naziunal ha er discutà cun ils collavuratur regiunals pussaivladads d'integraziun e collavuraziun da talas occurrenzas en las vischnancas e regiuns rumantschas. Chasper Pult sco commember da la grupp da program per questa organisaziun fa la punt e represchenta ils interess rumantschs. La SCUNTRADA 1991 duess coordinar eventualas acziuns parallelas da questas occurrenzas. Suprastant Giusep Capaul ha participà a la conferenza da pressa naziunala conc. 700 ONNS CONFEDERAZIUN a Friburg.

A la ACZIUN DA SENTUPADA 1991 a Soloturn è vegnida inoltrada ina proposta da collavurar en connex cun la SCUNTRADA 91. Per cuntanscher las diversas regiuns svizras e pussibilitar contacts s'impogna ina collavuraziun cun questa organisaziun naziunala.

Cun Bellinzona han ins discutà en 2 tschentadas in project da sentupada tranter la Rumantschia e Bellinzona resp. il chantun Tessin. L'intenziun fiss da far barats culturals, da sensibilisar per la vischinanza linguistica e da rinforzar la solidaritad tranter las duas gruppas pitschnas da linguatg en Svizra, l'Italianitad e la Rumantschia. En vista a las numerusas activitads da 1991 han ins spustà quest project sin 1992. Las discussiuns cun ils exponents da Bellinzona cuntinueschan.

Cun ina grupp d'acziun è vegnì discutà in project «Siemi da mesa stad» sco opera per 1991.

15. ADMINISTRAZIUN, ORGANISAZIUN, FINANZAS

Persunal

A las persunas che han bandunà il manaschi da la LR durant l'onn 89 vuessan nus exprimer noss sincer engraziament per lur lavur en favur dal rumantsch. Igl èn quai

Gabi Andri che ha manà durant 3 onns la scolina ladina,

Arnold Hännny che ha terminà ses emprendissadi da biro cun success,

Nadia Albin che ha lavurà durant 1 onn en il post da linguatg

Beat Jenal che banduna il post da teater LR suenter 3 onns d'activitad,

Fabiola Carigiet ch'è stada engaschada en il post d'ediziun e che banduna la LR per cuntinuar sia scolaziun.

Da nov ha la suprastanza LR elegì

Franca Martinelli e *Georgina Janki* sco emprendistas

Claudia Cathomen sco manadra dal post da teater e collavuratura per il secretariat

Linus Berther sco responsabel per il post d'ediziuns

La glista dal persunal stabel en la centrala da la Lia rumantscha a Cuira chattais Vus sin las paginas 14 e 15.

Tut il persunal da la LR è engaschè tenor contracts che sa drizzan da princip tenor las ordinaziuns da persunal dal chantun Grischun. Per il persunal è vegnì organisà in curs intern d'introducziun en l'elavuraziun electronica da texts. Sut il titel «Scolaziun dal persunal» han singul(a)s collavuratur(a)s er frequentà curs ordaifer la LR.

Durant l'onn 1989 han las suandantas persunas lavurà durant 1–4 emnas en la Lia rumantscha (surtut en il post da linguatg):

Remo Arpagaus, Daniela Manetsch, Patricia Sialm, Claudio Vincenz.

Per incumbensa da la Lia rumantscha lavuran las suandantas persunas ordaifer la LR: Ines Gartmann, Dumeng Secchi e Marlis Menzli (lecturat ARS HELVETICA), Annemieke Buob (lavur da teater), Mengia Caspar (lavurs da dactilografia).

Manfred Gross ed Anna Alice Dazzi Gross han retschet in congedi parzial per lavurar vid projects scientifics.

Entginas remartgas concernent il champ da persunal

Mutaziuns da persunal e temp da lavur varià occupeschan ozendi mintga manaschi dapli ch'insacura.

Durant ils davos onns ha la LR adina puspè stuì tschertgar nov persunal, surtut en il sector da l'administraziun. Er da la pussaivladad da lavurar be/mo parzialmain vegn fatg adiever.

Grazia al bun clima da lavur ed a l'engaschi persunal d'in(a) e mintgin(a) èsi pussaivel da dumagnar il program da lavur e las numerusas acziuns spezialas che la LR sto exequir onn per onn. En quest lieu admettain nus in engraziament cordial a tut(ta)s collavuratur(a)s en Chasa rumantscha ed en las regiuns.

Finanzas

Il manaschi da finanzas per 1989 è sa sviluppà en il rom previs. Sin las paginas ... da quest rapport chatt'ins ils detagls documentads en il quint da manaschi ed en la bilantscha.

Contribuziuns spezialas han retschet:

SORT, Trin, per program da scolaziun da creschids
Fundaziun Planta, per curs da rumantsch
Fundaziun Retoromana, per curs da rumantsch
Fundaziun Dialog, per realisar la part rumantscha dal Dialog
Fundaziun scienza e giuventetgna, per premiaziun da lavurs rumantschas
SRR, per rapport LR en las Annalas
Scumbigls Grischuns, gieu festiv a Tavau (gia menziunà 88)
Cumün da Scuol, per deficit SCUNTRADA
Gruppa da teater da scola a Lumbrein, sustegn per reschia
Centrala da dunnas dal Grischun, per dieta da vischnancas pitschnas
UGP Uniun d'organisaziuns grischunas per la protecziun da l'ambient, per codex dal gaud
Societad per pievels periclitads, contribuziun da partenza
Romania, per participaziun ad EX 89
Chor viril Lumnezia, per acziun da chant en la Chasa federala
Fugna romontscha Razèn, contribuziun da partenza
Renania, per teater da scola a Flem
Chor maschado Donat, per participaziun al 4. «di dla Ciantia Ladina» en Val Gardeina
Amis da l'art Engiadina Bassa per stgomi cultural cun la Surselva (Resuns dil Rein)
Festival da la musica rumantscha a Mustér
Scolaziun da creschids a Tusàn ed en Sutselva
Scolina Muntogna da Schons, per instrucziun didactica
Scolina Alvagni, sustegn per scolina periclitada

Diversas contribuziuns e donaziuns pli grondas han facilità nossa gestiun er quest onn:

Chantun Genevra per il project rg	50'000.–
Pro Helvetia per «ARS HELVETICA»	30'000.–

Scola da sport Magglingen/Uffizi da sport dal Grischun, per terminologia da gimnastica e sport	5'000.–
Quarta Lingua per «ARS HELVETICA»	6'000.–
Pro Helvetia per prospects LR + RG	2'500.–
Legat Cadonau per il cuors surs. da G.Menzli	2'000.–
Fundaziun Oertli per prospects LR + RG	2'000.–

Sco gia annunzià ha la LR pudì retschaiver il december 89 l'import considerabel da frs. 250'000.– da la rimnada per ovas culturalas 1988 dal «Dun svizzer per la festa naziunala». Quest import figurescha en la bilantscha per 31-12-89 en in conto separà, numnà «Fond Pro Patria». Davart l'adiever da quest fondo decidan ils organs da la LR, quai tenor decisiun da la suprastanza LR dals 2-5-89.

Plinavant figureschan en la bilantscha er dus contos novs. Il project da preparaziun da las ovas da G.H. Muoth vegn sustegnì da differentas varts e la LR ha surpiglià l'administraziun da quel. Il conto «champ da giuventetgna» è anc in relict da la SCUNTRADA 88 a Scuol, nua ch'ils organisaturs dal champ dals giuvens avevan anc in pitschen vanz finanziel. Quel han els surdà a la LR per l'administraziun cun la resalva ch'ins duessi impunder la summa avant maun per in project sumegliant a chaschun da la proxima SCUNTRADA.

Davart novas contribuziuns a la LR per 1990 guarda cifra 13., *Contacts cun il chantun Grischun.*

* * *

Documents

POSTULAT BIANCHI CONCERNENT LA TRADUCZIUN SIMULTANA DALS VOTUMS EN IL CUSSEGL GROND (1-6-89).

Malgrà ch'il chantun Grischun è in chantun triling e che vegnan impundids meds finansials considerabels surtut per il mantegniment da la lingua rumantscha, vegn dà pauca fadia per mantegnair la diversitad linguistica en il cussegl grond sez. En l'artitgel 30 da l'ordinaziun da gestiun dal cussegl grond è fixà ch'i stettia liber a mintga commember da decider sez, en tgenin dals trais linguatgs chantunals ch'el veglia far ses votum. Quai na correspunda però a la realitad. Tge commember dal cussegl grond che n'è betg da lingua tudestga vesa gugent ch'ina gronda part dals deputads na chapescha ses votums en sia lingua materna? Er il dretg da pudair pretender ina traducziun dals votums na mida bler la situaziun.

Sch'il cussegl grond prenda propi serius la libertad dal linguatg, sto el sez dar in bun exempel. Igl è numnadamain pauc credibel da defender il mantegniment da la diversitad linguistica e da pratitgar gist il cuntrari en sias atgnas retschas.

En quest senn dumondan ils sutsegnads la Regenza da suttametter al cussegl grond in rapport davart in'eventuala introducziun da traducziuns simultanas dals votums en il parlament resp. da far ina proposta correspondententa.

Bianchi, Noi, Bucher, Aebli, dr. Hämmerle, Morell, Trachsel, Plouda, dr. Cathomas, Carl, Jenny, Derungs, Deplazes, Weber, Giossi, Locher.

* * *

POSTULAT PLOUDA CONCERNENT LA PROMOZIUN DALS LINGUATGS EN IL GRISCHUN (28-11-89)

Ils davos onns è la dumonda dals linguatgs daventada pli conscien- ta sin plaun federal e chantunal. Ina gruppa da lavur dal Departament federal da l'intern ha preschentà in rapport detaglià davart la «Quadrilinguitad svizra – preschent e futur». Dapi in temp s'occupa er ina gruppa da lavur chantunala cun las «Regiuns linguisticas dal Grischun».

Igl onn 1980 ha la Lia rumantscha inoltrà a la Regenza grischuna per mauns da la Confederaziun ina dumonda per dapli sustegn dal linguatg rumantsch. La motivaziun per questa dumonda furmava in program minimal absolutamain necessari per pudair promover e mantegnair la lingua e la cultura rumantscha.

Sin fundament da questa dumonda pon las organisaziuns linguisticas dal Grischun rumantsch e talian prender, dapi l'onn 1984, mesiras supplementaras per il mantegniment e la promoziun dal linguatg, sa basond sin ina lescha federala dal 1983. Questas mesiras èn er la premissa indispensabla per il mantegniment da nossas minoritads linguisticas. La mobilitad da la populaziun, la grond'influenza dals meds da massa e la situaziun periferica pericliteschan fermamain ils linguatgs minoritars. Tant la germanisaziun sco er il svilup economic pretendan novas activitads e mesiras supplementaras per pudair dar dumogn a la periclitaziun da lingua e cultura.

Las organisaziuns linguisticas han prestà gronda ed effizienta lavur ils davos onns. Igl è damai, tenor nossa opiniun, indispensabel che questa lavur permettenta vegnia cuntinuada e tant sco pussaivel anc amplifitgada. Deplorablamain han ins stuì renunziar repetidamain ils davos onns ad acziuns e programs fitg urgents, perquai ch'ils meds finansials mancavan, da maniera ch'il program minimal n'ha betg pudì vegnir realisà entiramain.

Nus envidain perquai la Regenza

- d'inditgar pussaivladads per pudair accordar a las organisaziuns linguisticas la cumpensaziun da chareschia sin las contribuziuns federalas;
- da tschertgar vias e meds per adattar las atgnas contribuziuns a la chareschia e per rinforzar las atgnas mesiras per la promoziun da linguatg e cultura;
- d'examinar il conto 4110 dal preventiv chantunal concernent «Contribuziuns per promover las linguas e culturas rumantscha e taliana» e d'al reveder sche necessari, da maniera ch'i na dettia pli nagin dubi davart in tractament egal da las differentas gruppas linguisticas.

Plouda, Carl, Lardi, Stecher, Schwarz, Caviezel/Razén, dr. Augustin, Lemm, dr. Cathomas, Giossi, Deplazes, Jörg, Noi, Camartin, Malgiaritta, Cajochen, Belletti, dr. Pianta, Pitsch, Engler, Mazzoni, Peterelli, Lanfranchi, Zindel, Tschalèr, dr. Norbert Brunner, dr. Hämmerle, Jäger/Cuira, Locher, Risch, Bonorand, Guntern, dr. Hatz, Tscholl,

Peretti, Morell, Buchli/Haldenstein, dr. Schaad/Cuira, Senn, Derungs, Aebli.

* * *

MANIFEST RUMANTSCH 1989

(Lantschà dad ina grupp ordaiifer la LR)

I. Nus essan preoccupads dals eveniments en connex cun li rumantsch grischun.

II. Nus temain ch'in process impurtant per l'entira Rumantschia saja periclità.

III. La diversidad e vitalidad culturala ans stat a cor.

Perquai vulain nus regurdar tut quels ch'èn participads ed interessads al svilup dal linguatg als princips da la raschun.

IV. Nus essan conscients ch'il rumantsch grischun è giuven e falomber.

Tenor noss'opiniun vala el dentant in experiment, e nus essan prunts da ristgar cun el il viadi en in avegnir interessant, schegea intschert.

V. Nus savain che l'introducziun paschaivla d'in linguatg da standard n'ha anc mai fatg svanir ils dialects ed idioms ch'el cuvra. Il cuntrari: ozendi vegnan dialects duvrads pli e pli savens (er en la litteratura) en l'entira Europa centrala ed er en las regiuns rumantschas.

Nus savain dentant er che dialects ed idioms èn vegnids stenschen-tads en blers cas ord motivs politics.

VI. Nus essan persvadids che la cultura rumantscha po survivor mo cun in linguatg da scrittira per tut las regiuns e valladas en nossa societad moderna.

Il rumantsch grischun è la quarta emprova da satisfacer a la necessitad d'in linguatg da scrittira unifitgant entaifer 200 onns. Quel garantescha dubla protecziun: el fraina la germanisaziun progredenta e cuntrariescha tendenzas regiocentricas che na cumpiglian mai ils auters idioms e che favurisassan a la lunga ina izolaziun spiertala.

El rinforza il senn per il cuminaivel en la diversidad.

VII. Anc uss è tut pussaivel.

Nus crajain ch'il rumantsch grischun è ina schanza.

Forsa èsi la davosa.

Il rumantsch grischun n'ha betg la funcziun da remplazzar ils idioms, el serva ad enritgir quels. Forsa po el facilitar ina giada lur survivenza en il diever da linguatg dal mintgadi ed en regard ad in diever litterar.

VIII. Nus essan plinavant conscients che talas emprovas ston sa cumprovar.

Nus dain il temp necessari al rumantsch grischun.

Sco il nov linguatg da scrittira dovran er scrivents e scriventas, lecturs e lecturas in spazi commensurà per il temp necessari. I sa chapescha da sasez ch'ils scripturs e las scripturas ch'èn da chasa en lur idiom na pon betg vegnir sfurzads da duvrar il rumantsch grischun.

La decisiun da gughegiar il pass da l'idiom al rumantsch grischun è chausa da la libertad persunala da mintgina e da mintgin.

IX. Nus sperain che bleras scriventas e blers scrivents rumantschs possian tanscher ina giada il maun al rumantsch grischun. Nus colliain las mirveglias per ils texts dal preschent e dal futur cun questa speranza.

Nus ans declerain pronts da dar al rumantsch grischun ina schanza. Ils emprims sutsegnadurs: Flurin Spescha, Felix Giger, Clo Duri Bezzola, Iso Camartin (Suttascrit da passa 1300 persunas).

* * *

QUADRILINGUITAD SVIZRA – PRESCHEUT E FUTUR

Duas variantas per in nov art. 116 CF, proponidas d'ina gruppa da lavur dal departament federal da l'intern (avust 89). (Tenor il rapport da la gruppa da lavur, pag. 321 S.)

Varianta I

1. Il tudestg, il franzos, il talian ed il retorumantsch èn ils linguatgs naziunals svizzers.

2. Il mantegniment dals quatter linguatgs en lur territoris linguistics e la promoziun da l'encletga tranter las cuminanzas linguistics èn incumbensas da la confederaziun e dals chantuns.

3. La confederaziun

a) promova la preschientscha da tuts quatter linguatgs naziunals en l'entira Svizra,

b) promova l'encletga tranter las cuminanzas linguisticas,

c) sustegna las stentas dals chantuns per mantegnair linguatgs naziunals periclitads.

4. Linguatgs uffizials da la confederaziun èn il tudestg, il franzos ed il talian. Per ils contacts da la confederaziun cun burgaisas e burgais retorumantsch(a)s sco er cun instituziuns retorumantschas è er il retorumantsch linguatg uffizial; decrets impurtants, rapports ed autras scrittiras da la confederaziun èn er da publitgar en linguatg retorumantsch.

5. La libertad da linguatgs è garantida.

Varianta II

1. La libertad da linguatgs è garantida.

2 Il tudestg, il franzos, il talian ed il retorumantsch èn linguatgs naziunals da la Svizra.

3. La confederaziun ed ils chantuns protegian e promovon ils linguatgs naziunals.

4. La confederaziun regla l'adiever dals linguatgs naziunals en ses contacts cun chantuns e burgais/-as.

* * *

RESOLUZIUN DA LA ROMANIA ARISGUARD IL RUMANTSCH
GRISCHUN

A caschun da nossa radunonza da delegai dils 16 da december 1989 ha la suprastonza dalla Romania suttamess a sias delegadas ed a ses delegai la resoluziun suandonta:

«Il diever dil rumantsch grischun dat sco ins sa meinsvart raschun a discussiuns animadas e disproporziunadas. Per evitar talas e per arrivar ad ina megliera entelgientscha davart l'applicaziun dil rumantsch grischun propona la Romania alla suprastonza dalla Ligia Romontscha da crear ina cumissiun. Quella cumissiun vess l'incum-

bensa da cussegljar il organs dalla Ligia Romontscha partenent il diever dil rumantsch grischun.»

Quella resoluziun ei vegnida acceptada dalla radunonza cun 35 encunter 1 vusch.

* * *

DIRECTIVAS PER LAS TRANSLAZIUNS EN RUMANTSCH DA LA CONFEDERAZIUN

dals 26 da november 1986

Il cussegl federal svizzer,

en applicaziun dal decret dals 26 da november 1986 davart la consideraziun dal rumantsch en il diever linguistic da la confederaziun, *relascha las suandantas directivas:*

1. Principis

Art. 1 Champ d'applicaziun

Questas directivas valan per ils servetschs da l'administraziun federala sco er per ils uffizis e servetschs suttamess administrativa-main als departaments. Las VFF e la PTT applitgeschan las directivas conform lur senn u relaschan atgnas instrucziuns.

Art. 2 Intent

Questas directivas duain permetter d'unifitgar e da far las translaziuns da la confederaziun uschè efficacias sco pussaivel.

Art. 3 Definiziuns

En dumonda per la translaziun en rumantsch vegnan spezialmain:

- a) stampats en il senn da las directivas dals 15 d'october 1986 davart ils stampats en l'administraziun federala;
- b) las inscripziuns sin ils edifizis, tavlas da renviament, tavlas d'avertiment etc. en il territori da linguatg rumantsch.

Art. 4 Tscherna dals texts

Per la tscherna dals texts èn directivs ils suandants criteris:

- a) la muntada politica d'in decret;
- b) la voluntad da derasar in text uschè lunsch sco pussaivel sin fundament da sia actualitad e da l'interess spetgà;

- c) la relaziun particulara cun il territori da linguatg rumantsch;
- d) ils documents persunals (cartas d'identitad, diploms etc.);
- e) la durada da validitad;
- f) per las publicaziuns, l'existenza d'ina fiera.

2. Cussegliaziun e coordinaziun

Art. 5 Cussegliaziun

1. Sco organ da cussegliaziun agescha l'«Organ interdepartamental da coordinaziun per dumondas da las communitads linguisticas e culturalas». El sa cumpona d'almain in represchentant da mintga departament e da la chanzlia federala (incl. UCFSM), sco er da la PTT e da las VFF.

2. A ses champ d'applicaziun cumpetan spezialmain:

- a) l'elavuraziun e la controlla constanta dals criteris fixads per las translaziuns en rumantsch da la confederaziun;
- b) fixar las prioritads concernent las translaziuns tenor in program annual;
- c) discussiunar ed elavurar las propostas per schliar las dumondas administrativas, persunalas, organisatorias, finanzialas e da cuntegn che sa preschentan en connex cun las translaziuns rumantschas.

Art. 6 Coordinaziun

1. Cumpetent per la coordinaziun da las translaziuns rumantschas da la confederaziun e l'Uffizi federal da cultura (UFC) en collavuraziun cun la chanzlia federala.

2. A ses champ d'applicaziun cumpetan spezialmain:

- a) la cussegliaziun dals servetschs en tuttas dumondas concernent las translaziuns rumantschas;
- b) manar il secretariat da l'organ da coordinaziun per dumondas da las communitads linguisticas e culturalas.

3. Procedura

Art. 7 Publicaziun

1. La publicaziun dals texts translats en rumantsch stat en la cumpetenza dal servetsch correspondent.

2. La chanzlia federala procura las translaziuns necessarias.

Art. 8 Linguatg

Las translaziuns vegnan fatgas da princip en rumantsch grischun.

Art. 9 Finanziaziun

1. Las translaziuns vegnan per regla finanziadas tras in credit previs en il preventiv da la chanzlia federala.

2. La chanzlia federala inscriva quest credit en il preventiv en cunvegrientscha cun l'UFC.

3. L'UCFSM inscriva ils custs da stampa en l'agen preventiv.

Art. 10 Collavuraziun cun il chantun Grischun

Pertutgant tuttas dumondas da translaziun en rumantsch collavura la confederaziun cun ils servetschs cumpetents dal chantun Grischun. La VFF e la PTT n'èn betg tutgadas da questas directivas.

4. Disposiziuns finalas

Art. 11 Questas directivas van en vigur il 1. da schaner 1987.

26 da november 1987   En num dal cussegl federal svizzer:

Il president da la confederaziun: *Egli*

Il chancelier da la confederaziun: *Buser*

* * *

APPLICAZIUN DAL RUMANTSCH GRISCHUN

La radunanza da delegad(a)s dals 10-6-1989 a Vella ha decidì da prolungar per 3 onns la directiva vertenta (dapi 1984) conc. l'aplicaziun dals idioms e dal rumantsch grischun.

1. *«Ils idioms scrits regiunals: puter, surmiran, sursilvan, sutsilvan e vallader han il medem dretg conc. diever e tgira. Ils singuls idioms vegnan duvrads mintgamai per texts (cudeschs, stampats, etc.) adressads be a la regiun respectiva.»*

2. *«Il rumantsch grischun sco linguatg da punt e standard vegn duvrà per texts da tut gener che sa drizzan a l'entir territori rumantsch e per tuts cas, nua che sulettamain ina varianta vegn en dumonda.»*

* * *

RESOLUZIUN DA LA RADUNANZA DA DELEGAD(A)S

La radunanza da delegad(a)s da la Lia rumantscha dals 9 da december 1989 ha prendì enconuschientscha che la LR na po betg realisar ses program da gronda purtada per la Rumantschia, perquai che las contribuziuns dal chantun e da la confederaziun na vegnan betg adattadas a la chareschia. La radunanza è indegnada e surpraisa. Ella pretenda perquai cun questa resoluziun

1. che la Lia rumantscha

- cuntinueschia sia buna lavur renconuschida generalmain sco fin ussa, senza restricziuns finanzialas chaschunadas da la chareschia
- rinforzia uss sia lavur per pudair satisfar als novs basegns
- mantegna sia autonomia sco organisaziun da tetg dal moviment rumantsch tractond da maniera urgenta cun las autoritads chantunalas e federalas per obtegnair ina situaziun finanziaria che satisfa.

2. ch'il chantun Grischun

- tractia sias linguas uffizialas da maniera eguala
- mettia a disposiziun a la Lia rumantscha or dals meds federals ed/u ord agens meds ils daners necessaris per pudair cuntinuar e rinforzar las lavurs basegnaivlas.

3. che la Confederaziun

- intervegna er ella per che la Lia rumantscha e sias uniuns affiliadas possian cuntinuar a lavurar da maniera efectiva.

La radunanza dad oz appellescha a las autoritads da far tut il pussaivel per frenar il regress dal rumantsch e surtut da sustegnair tut las activitads en questa direcziun e da metter en vigur il pli spert pussaivel ils postulats tenor il rapport «QUADRILINGUITAD SVIZRA-PRESCHEINT E FUTUR».

Questa resoluziun è vegnida acceptada senza cuntravuschs.

* * *

Scuntrada annuala dallas gruppas romontschas ella Bassa dils 2 da december 1989 a Berna

Ils delegai alla sura numnada radunonza constateschan en presen-
za dil president dalla Ligia Romontscha, signur Toni Cantieni e dils
suprastonts dr. Giusep Capaul e Gion Kunfermann

1. che dapli che las novitads quotidianas ed ils «Accents» dalla sonda
porscha il radio romontsch als Romontschs ella Bassa pauc tochen
nuot. La televisiun romontscha fa enconuschentamein buca stregg cun
emmissiuns autras ch'il «Telesguard» e la «Svizra Rumantscha». Ils Ro-
montschs ella Bassa taxeschan quella purschida sco dil tuttafatg
nunsufficienta.

2. ch'ils Romontschs ella Bassa ein quasi inexistents el radio
romontsch ed ella televisiun romontscha, malgrad ch'els representan
ina quarta dils Romontschs in summa.

Ord quels motifs pren la sura numnada radunonza unanimamein
la suandonta

RESOLUZIUN

Las gruppas romontschas ella bassa revendicheschan cun susteni-
ment dalla Ligia Romontscha alla CRR ed allas direcziuns DRS da
Turitg e Cuera:

- a) Ils organs cumpetents per radio e televisiun svizra fan tut lur
pusseivel per ch'ils Romontschs ella Bassa sappieun recepirlas tuttas
emmissiuns radiofonicas ella Bassa.
- b) Ils Romontschs ella Bassa vegnan risguardai commensuradamein,
q.v.d. proporziunalmein a lur diember ellas emmissiuns da radio
e televisiun romontscha.
- c) L'istanza cumpetenta dalla SSR engascha in/ina collaboratur(a)
che redigescha emmissiuns da radio e televisiun sur dils e per ils
Romontschs ella Bassa.

Berna, ils 2 da december 1989

Per la gruppa da lavur:
Dumeni Capeder, Lucerna
Cilgia Vital, Goldach
Sigisbert Lutz, Berna
Gian Guolf Bardola, Thalwil

* * *

PRATICA VERTENTA DA LA LR CONC. CONTRIBUZIUNS

1. *Per ediziuns ordaiifer la LR*

- 10% dals custs da cumposiziun, stampa e liadira
- maximal 2'000.– fr.
- litos ed ulteriurs custs d'ediziun nun èn da resguardar per la calculaziun da las contribuziuns.

La suprastanza LR po decider – cun argumentaziun speziala – excepziuns da questa pratica.

2. *Per teater*

- Contribuziuns da partenza per guppas novas da teater (max. 1000.– fr.)
- Per translaziuns etc. guarda il reglement
- Per accumpagnaments da reschia e.a. decida la suprastanza LR da cas tar cas.
- Per gronds projects da teater – tenor decisiuns en il preventiv LR – max. 10'000.– fr., sche la rapreschentaziun ha gronda impurtanza per il rumantsch.

3. *Contribuziuns ed acziuns nunprevidas*

En dumonda vegnan:

acziuns da gruppas (chors, giuventetgna, uniuns) cun prestaziuns punctualas d'impurtanza e purtada speziala (max. per regla 2000.– fr. per cas!).

4. *Per chanzuns* (concurrentas da chant)

Als cumponists vegn pajà per:

- cumposiziuns fin 2 paginas: 150.– fr.
- cumposiziuns sur 2 paginas: 200.– fr.

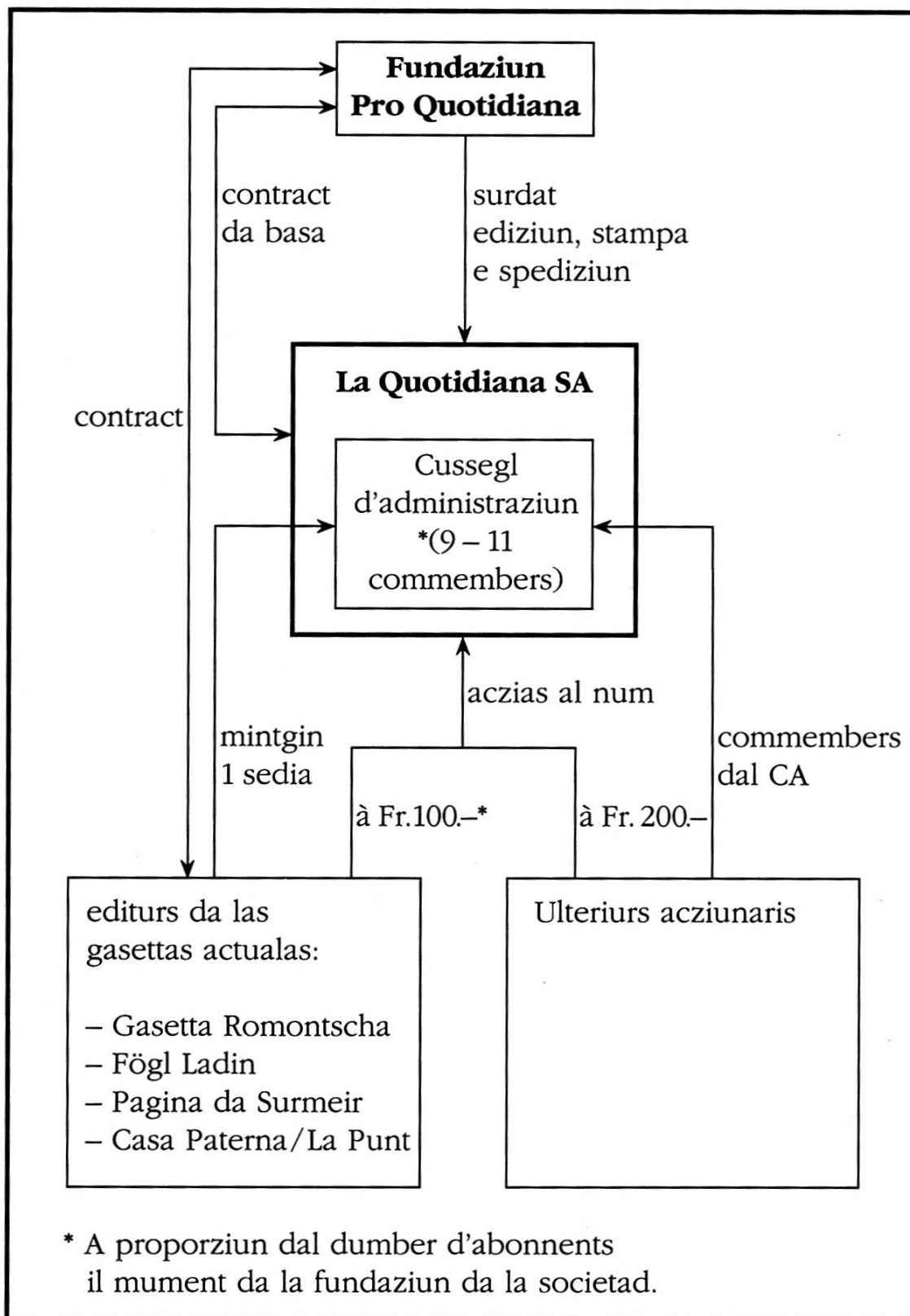
Cun questa contribuziun acquista la LR tut ils dretgs sin questas chanzuns (copyright, vendita, ediziun, etc.)

5. *Per rumantschaziuns* (cf. Rapport annual 1986, pag. 23)

Poesias selecziunadas, inoltradas en connex cun ina concorrenza da lirica per cumposiziuns, vegnan indemnisadas cun 100.– fr. per 1 poesia.

* * *

**Preschentaziun grafica da la soluziun proponida
da la gruppa da lavur «Stapferhaus»
per ina GASETTA DAL DI RUMANTSCHA**

Defunctas e defuncts

Nus ans regurdain en pia memorgia da las defunctas e dals defuncts stad(a)s engaschad(a)s en il moviment linguistic-cultural rumantsch.

Bornatico Remo, president da la Fundaziun Biblioteca engiadinaisa, Segl	1913 – 1989
Bundi Leo, ant .inspectur da scola	1912 – 1989
Cajochen Rudolf, divisiunari	1932 – 1989
Camenisch Placi, collavuratur tv DRS	1950 – 1989
Janki Anna, collavuratura elegida en post d'ediziuns LR	1959 – 1989
Mani Gion, ant. president da la Renania	1918 – 1989
Pfister Gallus, ant. president Renania	1910 – 1989
Sonder Paulin, ant. actuar URS	1914 – 1989
Stupan-Keller Clara, collavuratura UdG	1926 – 1989
Vital Rico, ant. bibliotecari da la Chesa Planta	1908 – 1989
Zuan Paul, scriptur	1907 – 1989